

NEJSTARŠÍ MĚSTSKÁ KNIHA TÁBORSKÁ: PŘÍRUČNÍ REJSTŘÍK RYCHTÁŘŮ Z LET 1432–1452

Nálezové okolnosti rejstříku a dosavadní literatura – Popis rejstříku – Přední a zadní strana obálky – Písaři rejstříku, jejich postupy a jazykové zvláštnosti – Táborští rychtáři, jejich úřad a kompetence – Právní náplň zápisů: vzdání a prodeje domů – Zápisy na dědiny a purkrechty – Pomístní jména a názvy – Jazykový rozbor – Ediční zásady

Nejstarší tábořská městská kniha, kterou je rychtářský rejstřík z let 1432–1452¹, je jedinou úřední písemností z 15. století dochovanou z původní spisovny tábořského magistrátu. K faktickému zničení většiny spisů starého tábořského městského archivu došlo při jejich nešetrném vystěhování z budovy radnice po 1. únoru 1850. Řada spisů se dostala do soukromých rukou dříve, než mohly skončit v „papírně“. Zájem o ně měly hokyně i trafikanti, neboť starý papír či pergameny měly v jejich živnostech různé využití. Před rokem 1865 např. tábořský lékař Jan Sedloň zakoupil v trafice přes padesát listin z městského archivu, které pak daroval místnímu reálnému gymnáziu.

Nálezové okolnosti rejstříku a dosavadní literatura

Nejstarší dosud známá tábořská městská kniha trhová vděčí za své uchování do dnešní doby folmavskému faráři a vlastenci Antonínovi Krejčímu, který ji získal od hokynářky v Českých Budějovicích.² Také on hned rozpoznal historickou cenu této památky a prostřednictvím spisovatele a historika Karla Jaromíra Erbena ji někdy před koncem roku 1868 věnoval Muzeu Království českého.³ V archivu této ctihodné instituce dostala signaturu F 228.

Tři dny poté, co K. J. Erben 9. ledna 1869 oznámil dar muzejnímu výboru, přinesly o něm zprávu *Naše (= Národní) listy*.⁴ Zřejmě touto cestou se o vzácné památce dozvěděl

- 1) Dáváme přednost zavedené terminologii, a proto budeme používat název městská kniha tábořská (zkráceně MKT), i když tato kniha plnila funkci rychtářova rejstříku.
- 2) V kterém roce se tak stalo, není známo. Osudy tábořského archivu po roce 1848 ve vztahu k nejstarším městským knihám podrobně vysledovali Jiří KOŘÁLKA – Rudolf TECL, *Historické osudy tábořské městské knihy z druhé poloviny 15. století*, Husitský Tábor 1, 1978, s. 45–77, zde zvl. s. 50–58.
- 3) Karel Jaromír ERBEN sepsal o daru zprávu v *Památkách archeologických a místopisných* 8, 1868–1869, sl. 389–390 (rubrika *Rozmanitost*) a při této příležitosti podal výstižnou charakteristiku tohoto pramene.
- 4) *Naše listy*, č. 12, 12. 1. 1869, s. 2, *Zprávy spolkové*.

i profesor tábořského reálného gymnázia Martin Kolář, který prostřednictvím městské rady požádal o zapůjčení MKT za účelem sepsání nejstarších dějin města. Výbor Muzea Království českého na svém zasedání 4. března 1869 rozhodl rukopis „nepřímě“ prof. Kolářovi půjčit. Podle písemného ujednání s K. J. Erbenem si Martin Kolář vyžádal lhůtu do 10. srpna, kterou využil nejen k prostudování, ale i k velmi pečlivému opisu celého rejstříku.⁵ Výtěžky svého studia profesor Kolář zveřejnil roku 1871 v pozoruhodném pojednání *Obraz města Tábora a jeho okolí v letech 1432–1452*.⁶

Větší pozornost MKT věnoval na počátku 20. století až Joža Boháč, který po Kolářově opisu marně pátral.⁷ Mezitím však, jak zjistil tábořský archivář Karel Poustka, August Sedláček dostal na sklonku své činnosti v Táboře od tehdejšího správce knihovny Národního muzea dr. Čenka Zírta opis rychtářského rejstříku 1432–1450.⁸ Sedláček působil v Táboře do roku 1899, Zírt byl roku 1891 přijat za pána Muzea Království českého. Tento opis, zjevně z 90. let 19. století, je dnes uložen v SOA Tábor ve fondu Kolář Martin, karton č. 9, inv. č. 899. Stalo se tak zjevně nedopatřením, a to na základě staršího mínění, o němž se lze dočíst v článku Josefa Švehly z roku 1928.⁹

Jen v menší míře využil opisu MKT Karel Thir pro zpracování svého záslužného místopisu města Tábora.¹⁰ Zevrubnému rozboru podrobil nejstarší tábořskou městskou knihu až Václav Vojtíšek ve sborníku k 500. výročí úmrtí Jana Žižky. K jeho popisu pramene lze dodat jen podrobnosti, naopak autorovy vývody týkající se městské samosprávy, řemesel a původu obyvatel tábořské obce pozdější literatura dosti výrazně korigovala i rozšířila.¹¹

5) J. KOŘALKA – R. TECL, *Historické osudy*, s. 53–54.

6) Výroční zpráva tábořského reálného gymnázia z roku 1871, přetisk in: *Sborník historických prací prof. Martina Koláře o dějinách Tábora* (uspořádal Jan Kolář), Tábor 1924, s. 94–112.

7) Joža BOHÁČ, *Hradiště hory Tábor a okolí v r. 1432–1450*, Tábor 1912, zvl. otisk z Jihočeského kraje. Zde na s. 1 čteme: „Kam opis Kolářův se dostal, nebo zůstal-li vůbec zachován, nevím.“

8) Karel POUSTKA, *Okresní archiv v Táboře. Průvodce po fondech a sbírkách*, Tábor 1958, s. 18.

9) Josef ŠVEHLA, *Tábořské sklepy a lochy*, Jihočeský sborník historický 1, 1928, s. 13, pozn. 1.

10) Karel THIR, *Staré domy a rodiny tábořské I–II*, Tábor 1920.

11) Václav VOJTÍŠEK, *Na Táboře v letech 1432–50*, Sborník Žižkův 1424–1924, ed. Rudolf Urbánek, Praha 1924, s. 134–158, přetisk in: Václav VOJTÍŠEK, *Výbor rozprav a studií*, Praha 1953, s. 273–289 (na tuto stať odkazujeme). Ve Vojtíšekem založeném pracovišti pomocných věd historických na pražské Filozofické fakultě UK vznikl pod vedením Rostislava NOVÉHO *Soupis městských knih českých od roku 1310 do roku 1525*, který vyšel v *Acta Universitatis Carolinae / Philosophica et Historica* 4, 1963. Zde je MKT stručně evidována pod č. 1098 na s. 179. Starší záměr vydat tuto cennou památku tábořské městské samosprávy skončil na samém začátku předčasnou smrtí Mgr. Rudolfa Tecla. Viz k tomu František ŠMAHEL, *Nedokončená spolupráce na edici nejstarší tábořské knihy trhové*, Tábořský archiv 13, 2007, s. 47–80.

Popis rejstříku

Městská kniha táboorská, která je od dubna 1967 uložena ve Státním okresním archivu Tábor,¹² má dnes signaturu AMT kniha č. 132 (inv. č. 153). Kniha o rozměrech 295 × 110 mm má nahnědlou měkkou vazbu z tuhého pergamenu. Zadní deska s přehnutou klopnou kryje při zavřeném rejstříku přední ořízku kodexu a část jeho přední desky v šířce cca 7 cm. Klopna byla na horním i spodním okraji seříznuta, takže její šířka je menší. Druhotně byla klopna podlepena kůží, k níž byl zhruba uprostřed výšky rukopisu přišit proužek s provázkem, k jehož volnému konci byl přivázán dřevěný kolíček sloužící k uzavírání knihy. Hřbet byl zpevněn koženým proužkem vodorovně prošitým sedmi řadami stehů (Obr. 1–3).

Přední strana vazby nemá zjevné stopy původního písma. Název *Registra gruntovní města Hradiště hory Tábor 1432–1450* pochází od archiváře Muzea Království českého Václava Schulze. Na předním přideštití nalezneme 14 místy částečně nečitelných řádků, které zjevně byly konceptem zápisu jednání před rychtářem Janákem (Obr. 4):¹³

- [1] „ ... dom aftatek
- [2] ... prodal za III sex. minus 15 gr.
- [3] ofmery wczely fpolecznie fginym fufedem
- [4] cztwrt role wczekaniczych
- [5] krawa a dwie fwini to matherzi
- [6] nagegie diel aby dietie chowala
- [7] Dwie ialowiczi
- [8] Aztoho ma dluhu vyplnieno
- [9] byti XLII gr. tomaffowi
- [10] Item przitom byli conffiele mathiey
- [11] prazak, choczina, Ondraczek fezdy
- [12] A Ianak Rychtarz. Actum feria IIII post
- [13] pentecosten. Ian Simonak.“¹⁴

O něco níže je ještě jeden řádek, z něhož jsou čitelná slova: „zmarffowa buzkow zet“.

Zmíněný rychtář Janák vykonával tento úřad jen jednou, a to zhruba od 23. března 1435 do 16. března 1436. Nejspíše šlo o vlivného měšťana a člena předchozí rady Janáka Čerňovského, který je v rejstříku naposled zmíněn 25. srpna 1441 (MKT 384¹⁵). Dataci zá-

12) Předávací protokol z 14. dubna 1967 došel do archivu o tři dny později pod jednacím číslem 306/67.

13) Špatně čitelné zápisy na pergamenové vazbě a na fol. Irv přepisujeme pro případnou kontrolu transliterovaně.

14) Slovo Simonak je porušeno částečným seškrábáním, proto zápis doplňujeme jménem rychtářova písaře.

15) Takto budeme odkazovat na čísla zápisů v naší edici.

pisu jednání na středu 20. dubna 1435 podporují jména Matěje Pražáka a Jana Chociny, kteří jsou doloženi jako konšelé v zápisu z 5. března 1435 (MKT 661). Na překážku není ani jméno dalšího konšela, Ondráčka se zdi, který rovněž vystupuje v zápisech blízkých zjištěnému datu.¹⁶ Tato data, jak uvidíme později, mohou hrát závažnou roli při hledání odpovědi na otázku, kdy byl rejstřík svázán. Dole na předním přidešti jsou dále zapsány dvě signatury. První („F 228“) se vztahuje k topografické sbírce Archivu Národního muzea, druhá („č. kn. 118“) označuje původní uložení ve fondu Města Tábor ve Státním okresním archivu Tábor. Nad oběma signaturami je otisk kruhového razítka s majuskulním opisem „ARCHIV MUSEA KRÁL. ČES.“ Na zadním přidešti jsou čitelná pouze dvě slova psaná pod sebou: „Matey“ a „Pan“ (Obr. 5).

Rejstřík obsahuje celkem 122 papírových listů 295 × 110 mm v 10 složkách s různým počtem listů: VII (fol. I, 1–13) + 3 × VI (fol. 49) + VII (fol. 63) + 2 × VI (fol. 87) + IX (fol. 105) + VI (fol. 117) + II (fol. 121). Filigrány jsou obvykle v popsaném prostoru, proto se podařilo rozeznat nebo určit jen některé z nich.

(1) První složka: trojvrší, z něhož vzhůru vybíhá jednoduchá linka. Podle zjištěných rozměrů je nejbližší variantou Piccard online¹⁷, č. 150194 (užití Florencie, 1425), resp. 150216 (Florencie, 1423).

(2) Druhá až čtvrtá, šestá a sedmá složka výlučně a fol. 52–60 v páté složce: stojící vůl, otočený oproti drátům osnovy o 90 stupňů, nejspíše ve dvou variantách, které jsou si rozměrově velmi podobné, ale mírně odlišné vzhledem hlavy. Rozměry (zejm. šířku) nelze zjistit zcela přesně, podobně sice vypadá typ Piccard online, č. 86243 (užití Řím, 1430), v databázi je však těchto filigránů minimum.

(3) Fol. 50 a 63 (k nimž asi patřila fol. 51 a 62 bez filigránu) páté složky a většina (střední část) osmé složky (zde na fol. 91, 93, 96): polní láhev, nejbližší varianta Piccard online, č. 31153 (užití Brumow, 1421).

(4) Jeden dvojlist osmé složky (89 a 104 – filigrán jen na fol. 104): stojící kočka, nejbližší typ Piccard online, č. 85223 (užití Como, 1440).

(5) Devátá složka: váhy v kruhu, s trojúhelníkovými miskami, nenalezeno nic podobného ani rozměry, ani vzhledem.

(6) Desátá složka je bez filigránu.

Celá kniha byla psána v jednom sloupci, pro fol. 1–12, 14–49, 52–61, 64–88 a 105 bylo inkoustem předem připraveno zrcadlo o rozměrech 253–259 mm × 73–80 mm, které ale nebylo písaři vždy dodržováno, zvláště na spodních okrajích listů. Na fol. 13 byly vy-

16) Stačí tu uvést zápis MKT 652 (Ondráček se zdi, 29. dubna 1434).

17) Odkazy *Piccard online* se vztahují na databázi Bestand J 340, Wasserzeichensammlung Piccard, dostupnou z internetových stránek <http://www.piccard-online.de>. Kodikologický popis v této části stati je dílem Mgr. Michala Dragouna.

mezeny pouze svíslé okraje zrcadla. Zrcadlo bylo narýsováno pouze na listech s filigrány (1) a (2), prázdné zůstalo fol. 77v.

Knihy má trojí moderní foliaci. Foliace užitá v edici je psána ve vnějším horním rohu a nečísluje první list. Foliace umístěná obvykle uprostřed spodní strany listů započítává i první list a končí tedy číslem 122. Třetí foliace, zapisovaná obvykle ve spodním vnějším rohu listů, označuje přední předešlý jako fol. 1, fol. I–121 jako 2–123 a stranu 121v jako 124. Na foliích 1r, 1r, 7r, 14r, 20r, 31v, 44r, 61r, 77r, 90v, 99r, 111r, 121r jsou zřetelné otisky kruhového razítka s majuskulním opisem „ARCHIV MUSEA KRÁL. ČES.“, na foliích 78r a 121v se nalézá razítka s nápisem v jedné lince „ARCHIV MUSEJNÍ“ a konečně folia 1r, 1r, 121v mají otisky oválného razítka s korunovaným erbem Království českého a majuskulním opisem „MUSEUM REGNI BOHEMIAE“.

Jelikož skladba složek mohla ovlivnit obsahové rozvržení knihy, je vhodné uvést rozpis složek spolu s dalšími údaji:

<i>složka/folia</i>	<i>záznamy č.</i>	<i>roky</i>	<i>rychtáři</i>
I. 14/Irv + 1r–13v	1–128	1432–36	Jan/Vítek/Mareš/Janák/Pražák
II. 12/14r–25v	129–221	1436–38	Pražák/Augustin
III. 12/26r–37v	222–339	1438–40	Mikuláš/Mažický/Holý/Mikuláš
IV. 12/38r–49v	340–425	1440–42	? – Ryba
V. 14/50r–63v	426–544	1442–44	Ondřej/Prokop/Zikmund
VI. 12/64r–75v	545–644	1444–46/1432	Zikmund/Ondřej/Jan
VII. 12/76r–87v	645–747	1432–40	Jan/Mareš/Janák/Pražák/Mikuláš/ Martin
VIII. 18/88r–105v	748–941	1447/1441/47	Prokop/Ryba/Ondřej/Prokop/ Zikmund
IX. 12/106r–117v	942–1083	1446/1449	Prokop/Hruška
X. 4/118r–121v	1084–1123	1449/1450	Hruška

Václav Vojtíšek dospěl k závěru, že „knihy byla svázána nepochybně, až když byla napsána“.¹⁸ Správně sice rozlišil dva oddíly, trhy a vzdání domů ve městě na straně jedné a trhy nemovitostí v okolí města na straně druhé, avšak porušení chronologického sledu částí zápisů připsal na vrub přehození některých listů při vazbě. Ve skutečnosti ke střídání obsahové skladby zápisů došlo na jedné a téže straně stejného folia (89r a 90v).

18) V. VOJTÍŠEK, *Na Táboře*, s. 274.

Při kontrole skladby složek vyšlo najevo, že pouze šest z nich má shodné zrcadlo pro ohraničení textu. Na sebe tak navazují i složky s odlišným zrcadlem, což by nasvědčovalo, že každá složka získala zrcadlo teprve poté, kdy byla dopsána složka předchozí. Z toho by se pak dalo vyvodit, že rejstřík byl svázán dodatečně. Také folia Ir (první u první složky) a 121v (poslední u složky poslední) svědčí o větším opotřebení, neboť mohla tvořit provizorní obal nesvázaného rejstříku. Konečně je třeba vzít v potaz i skutečnost, že poslední popsaná složka má pouze 2 folia.

Pokusme se nyní ověřit druhou možnost, že totiž rejstřík byl svázán nejpozději před 20. dubnem 1435, kdy písař rychtáře Janáka zapsal na horní vnitřní přidešti některé údaje o prodeji domu, statku a čtvrt lánu v Čekanicích. Šlo zřejmě o nějaké předběžné ujednání, které z neznámých důvodů nebylo řádně zapsáno do rejstříku. Že již tehdy mohl být rejstřík svázán, nasvědčují i další okolnosti. Již od března 1432 písaři zapisovali trhy polností za hradbami města na zvláštní složku. Brzo se však ukázalo, že opatrovat dvě jinak nezajištěné složky bylo nepraktické, a proto byla dána přednost svázanému rejstříku. Při této příležitosti byly do rejstříku přivázány další ještě prázdné složky II–VI a VIII–X. Tím by bylo možné vysvětlit odlišné zrcadlo některých složek. Není vyloučeno, že některé složky dostaly zrcadlo až po vazbě.

Až do 27. května 1446 vše běželo bez nesnází. Tehdy však písař rychtáře Jana Pražáka došel na konec fol. 75v a dále nebylo kam zanést další zápis, neboť od fol. 76r do fol. 100v byly již zápisy na dědiny a purkrechty. To rovněž nasvědčuje skutečnosti, že v té době byl již rejstřík svázán. Písař rychtáře Ondráška Berounského, který mezitím Pražáka vystřídal, nechal 5 folií volných a pokračoval zápisy o směnách domů z 2. až 28. června 1446 na fol. 106rv (č. 935–940). Mezitím však jeden z obou střídajících se rychtářů rozhodl, aby se obě řady zápisů spojily. Proto písař započal zpětně zaplňovat volná folia 101r–105v, tj. č. 860–934, od 24. června 1446 do 13. října 1447. Jeho nepozorností však došlo k tomu, že se několik zápisů od 5. června do 27. října 1447 dostalo na fol. 107r–108r (č. 945–958). Od zápisu č. 959 na fol. 108r do konce rejstříku na fol. 121v (č. 1123) je sled takřka pravidelný. Je třeba ještě poznamenat, že se na fol. 89r zatloualy dva zápisy z 12. července 1447 (č. 748 a 749). Důvod je obtížné nalézt, snad písař zamýšlel vyplnit prázdné místo. Jediný vakát na fol. 77v lze vysvětlit tím, že písař rychtáře Mareše nemusel v prázdné složce nebo v již svázaném rejstříku šetřit místem, a proto své zápisy započal jako jeho předchůdce na liché straně listu. Ani složky, ani listy nevykazují pořadové číslice nebo písmena. I to zvyšuje možnost, že rejstřík nebyl svázán dodatečně. Necháme-li však otázku, kdy byl rejstřík svázán, otevřenou, nic vážného z toho pro úvodní pojednání a edici samu neplyne.

Přední a zadní strana obálky

Na přední straně folia I, které mohlo tvořit dočasný obal jedné či více složek, lze s obtížemi přečíst od shora dolů nejprve dvě mužská jména (Obr. 4):

„Wozka vWichra
Pawel Sowinfky“

Následuje soupis tábořských a nejspíše též jiných vesnic ve dvou sloupcích:¹⁹

„Nedwiedicze	Sudymyercicze
Debrnik	Smolecze
pol wlaftiborzi	hodoniceze
Mokry	kurakow
Swakow fMlini	Benefow
Zachod fMlini	hodietin
Wfiechow fMlini	Blatcze
zaluzie“	

Všechny další zápisy z 15. století jsou buď zkomolené, nebo již špatně čitelné:

„Zahradka wydal trzi wozi Beneffowi ...
nowa podle hbirkem a ftym ...
odtudz kowacze Mikulaff ...
conductum pasce, presente iudice ...“

„Howorkova mykaczka ...
nie naftatek Haffka ffewcze ...
geffto gemu hotowych pe[niez] ...
sancti Nicolai“

„Manet Thephel phares
zczetl, zwazil, rozptyl[il]
Vcz²⁰ lepe fe wykladati pifma kobyl ...

19) K vesnicím louňovického klášterství náležely Nedvědice, Debrník, Vlastiboř a Mokrá, Záchod se Všechem dříve patřil k panství příběnickému, dále zde nalezneme Záluží u Měšic a zřejmě zaniklou osadu Svákov u Soběslavi. Ve druhém sloupci je zapsáno pět vesnic bechyňského panství (Sudoměřice u Bechyně, Blatec, Smoleč, Hodětín, Hodonice), lokality Kurákov a Benešov se nepodařilo určit.

20) Uč lépe se vykládati ... Žižků jednoo(kým) – tak čte Josef MACEK, *Tábor v husitském revolučním hnutí I*, Praha 1952, s. 337, pozn. 72.

teleczi hwizdy trupe z Podmokl [s]
konyem flepym a Zizku jednoo[kym]“

„Monachus ...“

Registra gruntovní

města Tábora z let 1432–1450

obsahují na 122 listech ²¹

*zápisy o prodejších domů, zahrad, polí etc. ve městě
i ve vsích městských, jak za jednotlivých rychtářů
nastaly, a sice na listech*

*2–76: „prodávanie a vzdavanie domov“, též
„zápisové domoví“ o prodeji domů ve městě
i na předměstí v letech 1432–1446.*

*77–93: „zápisové na dědiny a purkrechty“ tj. o
prodeji domů, polí, zahrad etc. ve vsích mě-
stu přínáležejících v l. 1432–1447.*

*93v–122: „zápisové na všeliká miesta“, tj. o
prodeji domů, zahrad, polí etc. ve městě i v jeho
vsích v letech 1442–1450.*

*Samo jméno „Tábor“ přichází jen jednou, a sice na
listu 93v, kde se počínají zápisy „presente Procopio
Pragensi, iudice Thaboriense“. Častěji přichází jména
Klokoty a Ústí i Lužnice.*

*Na listě I (přídeštním) jsou různé zápisy z různých
dob, též i na vnitřní straně přední desky.*

V. Schulz.

„Mane techel phares

Articuli manus in pariete

scribebant vel scripserunt tempore

Balthazar regis et idem

tristatus est etc.“²²

21) Zápis pokračuje na další straně listu (Obr. 6). Podle V. VOJTÍŠKA, *Na Táboře*, s. 274–275, jde o ruku archiváře Muzea Království českého Václava Schulze, který na horním přídeštní rozepsal a podepsal obsah rejstříku. Správnost tohoto údaje Michal Dragoun potvrdil na základě jiných písemností uvedeného archiváře. Naše číslování folií v edici je proti Schulzovým údajům posunuto o jedno folio.

22) Tak text navrhuje číst V. VOJTÍŠEK, *Na Táboře*, s. 275.

Na zadní straně folia I je jediný středověký zápis (Obr. 6):

„Ian peczen zradkowa
Syn geho Ian wibrat od ... penieze
adoczela tu nedely przed s. Marzi Magdali
peniez oftatnych etc. minus L (?)“

Dva zápisy pocházejí z druhé poloviny 17. století:

„Pfalo fe tehdez 1432
Geft leth tiemto kniham
od tohoto letha 1568
Leth zftarzi geft kniha tato
136 leth 163 letha
Actum feria 6 post Iacobi 1584.“

Písaři rejstříku, jejich postupy a jazykové zvláštnosti

Identifikace jednotlivých písařů tábořského rejstříku je náročným úkolem i pro zkušeného paleografa. Vedle odlišnosti písma se u jednotlivých písařů projevovala záliba v určitých ustálených obratech či slovních tvarech, které někdy mohou napomoci k identifikaci písaře. Ne vždy, např. s variantami slovesného tvaru *držel* × *držal* se setkáváme u jednoho a téhož písaře.²³ Současně je proto nezbytné přihlížet k ortografickému i k jazykovému úzu jednotlivých písařů. Dle našeho soudu se na vzniku MKT podílelo devět písařů; rozdíly mezi některými rukopisy jsou však malé a vzhled písma může být ovlivněn i časovým odstupem zápisů či pracovními podmínkami (seřiznutí brku, časová tíseň, osobní (in)dispozice ap.). Obecně lze říci, že počáteční zápisy jsou psány větším písmem a že písmo většiny písařů se zmenšuje s ubývajícím prostorem – zápisy v závěru MKT jsou zapsány mnohem drobnějším písmem než začátek knihy; i tato skutečnost ztěžuje identifikaci písařských rukou.

Jazyková analýza slouží pro určení písařů jen jako vedlejší pomůcka – jen v málo případech písaře stanovíme na základě výrazného jazykového rysu, neboť většinou se u všech písařů z obecného vývojového hlediska vyskytují stejné jazykové jevy. Nepříliš průkazná je i snaha rozeznat písaře mj. charakteristickými obraty: v některých případech se totiž u evidentně stejného písaře objevují variabilní formulace (např. *na roky podepsané* × *na roky nadepsané*; *prodal a vzdal v též právo* × *prodal a vzdal s tiem právem*). Vystává

23) Srov. např. dvojice zápisů MKT 164 a 165, 428 a 429, 483 a 484.

otázka, nakolik jsou zápisy formulovány samým písařem a nakolik jinou osobou – mohly být zápisy (či jejich kostry) diktovány například rychtářem? Pak by jemné odlišnosti ve výběru slov a slovních obrátů u jednoho písaře mohly najít své zdůvodnění.

K identifikaci písařů jsme využili rysů různého typu – níže uvedeme pro ilustraci, které znaky jsme mohli zohledňovat při rozlišování písařských rukou. Je zjevné, že jsme se opírali o rysy nejružnějšího charakteru, které náleží do kategorie vlastností paleografických, ortografických, jazykových i jiných (např. individuálně osobnostních). V některých případech je záznam psán nejen jednou rukou – k tomu dochází tehdy, kdy jsou ke konkrétnímu zápisu přičiněny pozdější poznámky např. o částečném či úplném zaplacení dluhu nebo jiné údaje. K těmto přípiskům však při identifikaci jednotlivých písařů nepřihlížíme a řídíme se pouze písmem a jazykem „hlavního“ záznamu.

Nejjednodušeji je poznatelné nízké a do šíře rozprostřené písmo písaře č. 1 (Obr. 8) s charakteristickým „zvlněným“ písmenem „n“ a „m“, ostrou čarou bez kličky u „y“, častým užíváním obvyklých písařských zkratk (např. ve slovech *prodal, právo*) atp. Za poznámku stojí i poměrně časté užívání grafému jednoduché *v*²⁴ pro hlásku *v* (např. *Ondráčkovi*, psáno *ondraczkovi*). Zápisy tohoto písaře vykazují poměrně mnoho škrtnutých písmen či slov, zřejmě z důvodů nepozornosti, přeslechnutí atp.; některá slova písař omylem opakuje. Několikrát písař zapíše slovo (resp. vlastní jméno) ve tvaru neodpovídajícím syntaktickým pravidlům větné stavby – zapsal např. formulaci **před Zigmundem Dražickým, Šimonem z Dúbravy a Vlk*, kterou v edici s patřičným upozorněním opravujeme na: *před Zigmundem Dražickým, Šimonem z Dúbravy a Vlkem* (MKT 86). U tohoto písaře se nejčastěji vyskytuje tzv. nenáležitá jotace v krátkých slabikách. – Písař č. 2 (Obr. 9) prokazuje jemné progrese v oblasti hláskosloví – na rozdíl od většiny zbylých písařů například často píše diftong *uo* na místě původního dlouhého *ó*; nikoliv však zcela důsledně (*duom svůj* MKT 96, *i s uosením* MKT 695), či doplňuje do původní slabikotvorné skupiny *čr* vkladné *-e-* (místo *Črvenka* píše *Červenka* MKT 129). Většinou užívá vazbu *na svatý Havel* (MKT 130), *na svatý Jakub* (MKT 139), avšak někdy naopak zapisuje obrat ve tvaru *na svatého Martina* (MKT 151) ap. – Písař č. 3 (Obr. 10) zapsal jen několik málo zápisů v roce 1438 – jeho písmo působí poněkud „nevypsane“, toporně. Všimli jsme si, že vedle zkratky pro *sexagenu* užívá i český výraz *kopa*. – Naopak množství zápisů zapsal svým úhledným a snadno čitelným rukopisem písař č. 4 (Obr. 11); jeho rukopis je příkladem již uvedeného tvrzení, že na závěrečných listech knihy (složky) při nedostatku místa se písmo velmi výrazně zmenšuje. Typický je pro něj právnícký obrat: *prodati a vzdáti, jakož město za právo má*, z něhož na některých místech

24) V částech pojednávajících o češtině MKT je třeba rozlišit citace z MKT v transkripci a v transliteraci: pro citace v transliteraci užíváme normální písmo, pro citace v transkripci písmo *kurzivní*; při citaci jednotlivých slov uvádíme buď přesnou citaci z rukopisu, nebo – v zástupných citacích – výraz v hláskové podobě, v níž se v textu MKT vyskytuje nejčastěji.

učiní vynecháním slovesa neslovesnou konstrukci *jakož město za právo [má]* (MKT 927). Obrat *prodati za svobodný*, který užívají všichni písaři, několikrát upravuje vynecháním předložky na *prodati svobodný: prodal dóm svůj proti Vojtěchovi [za] svobodný* (MKT 1092). Vynechané výrazy jsme se v edici rozhodli doplnit v hranatých závorkách, ačkoliv vynechávky neznemožňují správné pochopení významu těchto obrátů. Svědčí však o tom, že písař byl velmi zručný ve stylizaci podobných záznamů a vytváří stále smysluplnou, avšak ještě stručnější aktualizaci užívaných formulací. Tento písař používá více běžných písařských zkratk než jeho kolegové; velmi často pomocí obloučku nad posledním písmenem vypouští koncové -m (např. ve slovech *potom, právem* aj.). Zkrácena také bývají dvě poslední slova v obratu *peniezi peněz rukojmě*, což jej odlišuje např. od vzhledem písma blízkého písaře č. 5 (Obr. 12) – ten toto spojení vypisuje celé, resp. při nedostatku místa zkracuje pouze výraz *rukojmě*. – Jak jsme již zmínili, písař č. 5 má na první pohled písmo velmi podobné k písaři č. 4. Z paleografického hlediska ho odlišuje mj. zápis tzv. dvoubříškového velkého a. Z ortografického pohledu se tento písař vyznačuje např. tím, že pro hlásku *c* užívá grafém *c* (avšak na jiných místech i spřežku *cz*) a místo spřežky *ie* pro tzv. krátké i dlouhé *ja* užívá po palatálních hláskách prosté *e* (píše tedy: *kneze, poftehuge, nekdy, penez, penezы peniezi* atp.); zároveň občas užívá diakritické znaménko (tečku) nad palatální hláskou (otaň *Otaň, něho, fwietem světiem*). Jeho hláskosloví se vyznačuje zachováním původní slabikotvorné skupiny *čr*, bez vkladného -e- (*Črnoch* MKT 768); tuto skupinu však zachovávají i další písaři – např. č. 6 a 7. Pro jazyk písaře č. 5 je dále typické užívání obratu *na roky dole psané* (MKT 770). – Písař č. 6 (Obr. 13) zapisuje zájmeno *svój* v podobě *fwoyg*. Tento písař na rozdíl od ostatních zachycuje monoftongizovanou podobu staršího diftongu, tj. změnu *ie* > *í* (*na letnice najprv přísti* MKT 298, místo *přístie*). – V jazyce dalšího písaře (č. 7; Obr. 14) nacházíme na rozdíl od ostatních písařů lexém *tehda* (místo *tehdy*; MKT 615) a také téměř pravidelně se vyskytující obrat *na roky podepsané*, který soustavně píše s velkým R ve slově Roky. Jako jediný z písařů určuje lhůtu pro splátky mj. pomocí latinského obratu *in duobus hebdomadis* (MKT 587). Výrazným rysem je zápis dativní substantivní koncovky -ovi jako -owy (*Martínkovi*, psáno *Martinkowy* MKT 693). – Z lingvistického pohledu je nejzajímavější písař č. 8 (Obr. 15), který zapsal jen několik zpráv. Jeho grafický úzus se vyznačuje mj. psaním obratu *za svobodný* důsledně v podobě *zafwobodni* (MKT 553). Výrazný je výskyt skupiny *ti za* hlásku *c* (*wrotie* MKT 562 = *v roce*, *Wanotie* MKT 827 = *Vánoce*). – Písař č. 9 (Obr. 16) zaznamenal pouze dva zápisy z roku 1449. Rozdíl od jiných písařů představuje zápis písmene *y* s dvěma tečkami a výrazné mezislovní mezery.

Téměř všichni písaři zapisovali do MKT po několik let, přičemž v každém roce působili minimálně dva písaři. Výjimkou jsou léta 1432–1434, kdy do knihy zapisoval jen jeden písař (č. 1); jeho rukou je v průběhu 13 let zapsáno nejvíce zápisů MKT. Níže uvádíme tabulku, v níž jsou k jednotlivým písařům přiřazena čísla zápisů a rovněž léta a jména rychtářů, k nimž se zápisy vztahují (tučně označujeme nástup nového rychtáře):

	čísla záznamů	léta – rychtáři
<i>písař 1</i>	1–92, 94–95, 97–110, 115–117, 119–121, 133, 135–137, 148, 158, 177 –185, 189–192, 194, 196–199, 202–253, 255, 264–271, 317 –322, 324–326, 329–349, 351–363, 365–390, 503–540, 634 –675, 677–678, 680, 698–702, 706–710, 712–727, 730–736, 750–760, 801–820, 1060	1432–1441, 1443–1444, 1449 Pražák/Vítek/Mareš/Janák/ Augustin/Pechan/Holý
<i>písař 2</i>	93, 96, 111 –114, 118, 122–132, 134, 138–147, 149–157, 159–176, 254, 256–263, 676 , 679, 681–692, 695–697, 728–729, 858–868, 871–872, 874–880, 883, 891–906, 908–911, 914–918, 943, 949–952, 957	1435–1439, 1446–1447 Janák/Pražák/Pechan/ Ondráček/ Prokop
<i>písař 3</i>	186–188, 193, 195, 200–201, 703–705, 711	1438 Augustin
<i>písař 4</i>	457–461, 465, 468–470, 483–484, 500–502, 546–548, 550–551, 555, 557–561, 564–565, 567, 569–573, 594–595, 600, 620, 627, 629, 776 –781, 798–800, 821 –822, 825–826, 828–830, 856 , 869–870, 873, 881–882, 884–890, 907, 912–913, 919 –934, 937, 944–946, 953, 955–956, 960–1048, 1050–1059, 1061–1069, 1072–1123	1442–1451, 1453 Ondráček/Prokop/Zigmund
<i>písař 5</i>	399–437, 442–451, 453, 456, 478–479, 494 –499, 541–545, 577–578, 593, 609–610, 618, 765 –775, 785–787, 790–792, 795–796, 831–837, 942, 958–959	1441–1447 Ryba/Prokop/Zigmund/ Ondráček
<i>písař 6</i>	272 –316, 323, 327–328, 350, 364, 391 –398, 737 –747	1439–1440, 1442 Holý/Pechan/Ryba
<i>písař 7</i>	438–441, 452, 454–455, 462–464, 466–467, 471–477, 480–482, 485–493, 552, 580–592, 596–599, 601–608, 611–617, 619, 621–626, 628, 630–633, 693–694, 748 –749, 761–764, 782–784, 788–789, 793–794, 797, 824, 839 –855, 857 , 935–936, 938–941, 947–948, 954	1442–1443, 1445–1447, 1449 Ondráček/Zigmund/Prokop/ Hruška
<i>písař 8</i>	549, 553–554, 556, 562–563, 566, 568, 574–576, 579, 823, 827, 838, 1049	1444–1445, 1449 Zigmund/Hruška
<i>písař 9</i>	1070–1071	1449 Hruška

Rychtářský rejstřík zaznamenal jména celkem 9 písařů, dvou vdov po nich a jistého Jana či Janka Písaříka, u něhož předpokládáme, že šlo o přezdívkou.²⁵

<i>jméno písaře</i>	<i>od – do</i>	<i>čísla záznamů</i>
1. Zikmund / Ziga	3. 3. 1433 – 18. 3. 1446	27, 478, 548, 848
2. Jan	23. 4. 1433 – 27. 7. 1445	30, 389, 430, 581
3. Mikuláš	7. 12. 1433 – 22. 1. 1443	55, 141, 316, 460
4. Ondráček	10. 1. 1436 – 14. 5. 1436	97, 120
5. Jakub	8. 5. 1436 – 19. 7. 1437	131, 163, 173, 677
Jakubova vdova	12. 12. 1442	780
6. Peša	6. 9. 1437	175
7. Vít	25. 8. 1441 – 21. 5. 1443	384, 790
8. Jan/Janek, řeč. Simonák	6. 11. 1442 – 2. 8. 1448	390, 748, 1002
9. Hovorka	27. 10. 1447 – 7. 9. 1450	959, 1042
Jan / Janek Písařík	10. 9. 1443 – 9. 1. 1450	494, 1104
Duora písařová	17. 9. 1442	441

Pouze Jan či Janek, řečený Simonák²⁶, vystupuje v rejstříku jako „písař rychtářův“, a to při prodeji poloviny lánu v Čelkovicích 13. května 1448 (MKT 1002). Téměř jistě lze předpokládat, že také zápis sám psal. Vcelku nesporně je tomu u staršího přípisku k zápisu MKT 390 z 6. listopadu 1442: „Totum persolvit presente iudice Andrea Veroniense feria 4a in die Leonardi, scriptore Iohanne Simonak.“ S jistou pravděpodobností se právě k němu váže zmínka o vlastnictví stodoly za hradem v přípisku k zápisu MKT 748 z 2. srpna 1448: „za hradem nad Jankovou písařovou stodolou“. Podle obsahu zápisů nelze bezpečně určit, zda písař Jan z let 1433–1445 a zmíněný již Jan (Janek) Simonák byli jedna osoba. Časově by to bylo možné.

Všichni písaři rejstříku natolik znali latinu, že jim vystačila pro běžnou kancelářskou agendu. Téměř všechna data vlastního právního aktu, tj. pořízení nebo ujednání (*actum*), uváděli v latině s pomocí týdenního dne a stálého nebo pohyblivého svátku. Pokud k jednání došlo přímo na den církevního svátku, bylo datum uvedeno slůvkem *die* nebo *in*. Pohyblivé svátky byly udávány podle názvu nedělí (*Actum feria 4a ante Palmarum*) nebo podle mešních introitů i antifon (*Actum feria 4a post Dominicam quando cantatur Oculi*). V rejstříku nechybějí ani datace podle svátků Panny Marie (MKT 179 aj.), ojedine-

25) Jména všech písařů a jejich vdov zachytil již V. VOJTÍŠEK, *Na Táboře*, s. 287, pozn. 28, místy však s chybnými časovými údaji.

26) V. VOJTÍŠEK, *Na Táboře*, s. 287, pozn. 28 ho odlišuje od Jana písaře.

le se připomíná i svátek Jana Husa („Actum feria 3a in comemoracione Iohannis Hus“ MKT 837). Latiny písaři někdy užívali při nadpisech oddílů nově nastupujících rychtářů²⁷, při odkazech na předešlé zápisy (např. MKT 520: „Quere plus de alia empcione presente Iohanne Simonis, iudice, anno etc. LIII° cum tanto signo“) nebo pro objasnění některých okolností. Součástí datační formule někdy byla i jména svědků (viz MKT 915 aj.).

V latinských datacích písaři důsledně pro roky i dny používali římské číslice. V edici jsme římské číslice ponechali u letopočtů, avšak v případě soudobého pořadí dní v týdnu jsme dali přednost číslicím arabským: „Actum feria 6a post Epiphaniam Domini annorum M^o CCCC^o XLII°“ (MKT 766). Pokud písaři údaje o roku rozepisovali, zpravidla se přitom omezovali na formuli *Anno Domini Millesimo etc.* a jednotky let udávali číslicemi (MKT 439). Také v údajích o částkách peněz převládají římské číslice, přičemž pro 30 grošů, tj. polovinu kopy, písaři používali konvenční latinskou značku L . Vyšší jednotkou je v rejstříku kopa, částky nižší jsou uváděny latinskou zkratkou pro *minus*, částky přesahující kopy nebo půl kopy spojkami „a“ nebo „et“. V zápise MKT 6 tak např. stojí „za 4 sex. minus 10 gr.“, hned v následujícím zápise (MKT 7) se prodej uskutečnil „za 1 sex. a za 5 gr.“

V případě platby pražskými groši byl nejnižší peněžní jednotkou denár. Např. ze zápisu MKT 369 plyne, že „Vaněk pekař opověděl se první ve 14 gr. a 2 den.“ Jen výjimečně si některý prodávající či věřitel vyhradil, že má jít o groše „dobré“ nebo „široké“. Čelil tím nebezpečí, že se platba uskuteční v ochuzených ražbách, v drobných mincích či dokonce v mincích moravských a zahraničních.²⁸ Příznačný je z tohoto hlediska zápis MKT 286: „Penieze dá li mu široké Ryneš, aby Hromada též dal“. Zvlášť opatrný byl při prodeji svého domu jistý Kazimas, který prodal dům Pechovi Šajvlovi „za tři zlaté uherské dobré a 41 gr. dobrých stříbrných českých a za peniez dobrý viedenský, s takúto výměnkú: bude li moci Kazimas vyplatiti a dáti tak dobré penieze svrchu psané ve dvú nedělí po letnicích, má jemu Pecha dóm zase pustiti. Pakli Kazimas v tom času nevyplatí domu, tehda má Pecha býti toho mocný hospodář a dědic s svými budúcími“ (MKT 628).

V uvedeném zápise se tak setkáváme s další běžnou a vysoce ceněnou měnou, tj. s uherským zlatým (též *floreni Ungaricales* či *Ungarie*). Kurs uherského zlatého činil ve třicátých a čtyřicátých letech 15. století 25 až 28 pražských grošů, přičemž dobrý peníz vídeňský se rovnal jednomu pražskému groši. Shodou okolností zápis MKT 628 je ukázkou operace tzv. skryté lichvy. Řečený Kamizas si vypůjčil od Pechy vysoký obnos, za který se zaručil svým domem. Pokud by v daném termínu dluh nesplatil, Pecha by mu vzal dům. Cena domu byla asi vyšší než půjčená částka, jinak by transakce nebyla pro Pechu

27) Srov. mj. fol. 70r: „Nota proscricpionem ut patet in prima [proscricpione] presente Sigismundo sartore, tunc temporis iudice.“

28) Podrobnosti k těmto termínům uvádí Karel CASTELIN, *Česká drobná mince doby předhusitské a husitské 1300–1471*, Praha 1953, viz heslo *groš* v rejstříku.

výhodná. O zadlužení prvních obyvatel Tábora, splácení dluhů a lichevních operacích pojednává v dostatečně širší starší literatura.²⁹ Zcela ojedinělým případem je platba ve „stříbře“, čímž se asi rozumí zlomkové stříbro získané rozbitím bohoslužebného náčiní nebo jiných drahocenností.³⁰

Jakmile se v zápisu o dědinách vyskytuje směna za koně nebo nějakou věc vyšší hodnoty, je na místě podezření, že šlo o vynucenou směnu na základě nesplaceného dluhu. Jistý „Hruška profrejmarčil dóm svůj Divúsovi na šubu s kunami a má Divús přidati Hruškovi tři kopy, a to na Vánoce nynie najprv přístie“ (MKT 259). Několikrát se vyskytuje směna domu za koně, přičemž se rozdíl v ceně vždy vyrovnával peněžitým doplatkem. Ziga písař dokonce takto „frajmarčil“ dvakrát (MKT 478, 548). Podezřele se jeví i směna koně za pozemek, zahradu a stodolu s příslušenstvím (MKT 767). Třeba však dodat, že jistoty se v těchto případech nelze dobrat.

Táborští rychtáři, jejich úřad a kompetence

Nově vznikající město Hradiště hory Tábor bylo pupeční šňůrou svázáno s opuštěným a spáleným městem Sezimovo Ústí. V tomto poddanském městě byl rychtář panským úředníkem, který odpovídal za pořádek v obci, předsedal soudu a na zasedáních rady hájil zájmy majitelů. Není vyloučeno, že poslední ústecký rychtář Vyšovec přešel na Hradiště s celou svou rodinou. Jeho vdova Dora alias Dorota totiž se souhlasem svých příbuzných, snad dcer Anny a Kačky, prodala koncem roku 1437 mlýniště s loukami a s příslušenstvím v zaniklém Ústí (MKT 178). Na živu byla ještě v červnu 1445, kdy prodala další mlýniště s rybníštěm, tentokrát pod Ústím. Zřejmě šlo o majetek patřící k dědičné rychtě jejího manžela Vyšovce, který se zde připomíná jménem (MKT 833).³¹

Kdy na Hradišti hory Tábor vznikl úřad rychtáře, není známo, jisté je pouze tolik, že již v roce 1432 podléhal samosprávné radě *in statu nascendi* a že se jeho volení držitelé měnili spolu s radou.³² Jeho dědičnost nebo odpovědnost přímo panovníkovi nepřicházela v třicátých letech v úvahu, takže privilegium císaře Zikmunda z 25. ledna 1437 povyšující

29) Viz zejména František ŠMAHEL, *Základy města: Tábor 1432–1452*, Husitský Tábor 5, 1982, s. 36–40.

30) Tuto platbu si vymínila vdova Chabrovcová při prodeji tři čtvrti lánu v Záchodě prostřednictvím poručníka Pecha. „A to směnila za stříbro tak, že Ambrož dal čistého stříbra Pechovi, oč se umluvila toho stříbra, a k tomu stříbbru má Ambrož přidati Pechovi 10 ½ sex. (MKT 727).

31) Příznačné je, že první mlýniště mělo povinnost k místnímu dominikánskému klášteru: „ižádného určeného platu s toho nenie, než toliko když by klášter stál, tehdy by měl mléti k tomu klášteru bez měřice, a z toho kláštera měl by mieti 12 pecencův chleba každý pátek a čbán piva. A dále ižádný z kláštera nemá na viec sáhnúti, než jakož nadepsáno“ (MKT 178).

32) V zásadě tu navazujeme na znalecký výklad V. VOJTÍŠKA, *Na Táboře*, s. 284–288, který lze doplnit jen v jednotlivostech.

Hradiště aneb Tábor na město, rychtáře vůbec nezmiňuje.³³ Podřízenost rychtáře radě se rozuměla sama sebou, na druhé straně však nebyly jeho povinnosti převážně jen policejní povahy, jak tomu již bylo v řadě větších královských měst.³⁴ Jeho kompetence pravděpodobně tu více, tu méně navazovaly na zvyklosti ze zaniklého Sezimova Ústí. Zda sám řídil pravidelně zahajované soudy za přítomnosti měšťanů, nelze sice v třech prvních desetiletích Tábora doložit, nepochybně však vyřizoval širokou škálu právních aktů a pořízení, jež by jinak příslušela radě. Tábořský rychtář, jak se můžeme domnívat, byl na jedné straně takřka nepřetržitě vykonavatelem vůle obecní samosprávy, na druhé straně však i její nižší instancí ve věcech majetkových a správních. Od kdy a v jakém rozsahu tak bylo, nelze zatím spolehlivě říci. Dříve, než se budeme zabývat obsahem právních pořízení podrobněji, je vhodné uvést soupis tábořských rychtářů uvedených v rejstříku.

Tábořští rychtáři 1432–1450			
jméno	od – do	folia/záznamy I.	folia/záznamy II.
1. JAN PRAŽÁK ³⁵	11. 3. 1432 – 24. 2. 1433	1r–3v/1–33	76r–77r/634–648
2. VÍTEK povrazník ³⁶	6. 4. 1433 – 27. 1. 1434	4r–7r/34–61	77v vacat
3. MAREŠ Kršňák ³⁷	12. 4. 1434 – 9. 11. 1434	7r–9r/62–79	78r–78v/649–657
4. JANÁK Čerňovský ³⁸	25. 2. 1435 – 16. 3. 1436	9v–13r/80–110	78v–81r/658–671
5. JAN PRAŽÁK	23. 3. 1436 – 14. 3. 1437	13r–17v/111–152	81r–81v/672–675
6. JAN PRAŽÁK ³⁹	4. 4. 1437 – 19. 9. 1437	18r–20r/153–176	81v–82v/676–684
6a. FILIP z Padařova ⁴⁰	19. 7. 1437		
7. AUGUSTIN soukeník ⁴¹	18. 11. 1437 – 24. 10. 1438	20r–25r/177–207	82v–85v/685–714

33) K tomuto a dalšímu Zikmundovu privilegii z 30. ledna 1437 František ŠMAHEL a kol., *Dějiny Tábora 2*, České Budějovice 1990, s. 498–500.

34) K vývoji vztahů mezi rychtářem a radou ve 14. a 15. století František HOFFMANN, *Sředověké město v Čechách a na Moravě*, 2. vyd. Praha 2009, s. 406–409.

35) V MKT 1r pouze jako rychtář Jan, v dalším období však vystupuje jako Jan Pražák (MKT 111). V jiných písemnostech má přezdívku Stuchlík (Blažena RYNEŠOVÁ, *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka II*, Praha 1932, s. 277, č. 320, s. 284, č. 327).

36) Jeho řemeslo udává zápis z 21. 7. 1441 „A to se stalo za Vítka povrazníka“ (MKT 760). F. ŠMAHEL, *Tábořská obec a městská samospráva v letech 1420–1452*, Husitský Tábor 6–7, 1983–1984, s. 176 ho mylně uvádí jako pekaře.

37) Není jisté, zda tímto Kršňákem byl tábořský podhejtman Mareš Kršňák, který byl podle Kroniky Bartoška z Drahoňovic zajat v bitvě u Lipan (FRB V, s. 615). S Marešem Kršňákem se ještě setkáme v zápisech MKT 736 a 1096. Měšťané se jménem Kršňák zasedali v tábořské městské radě ještě v 16. a na počátku 17. století, viz k tomu Zdeněk VYBÍRAL, *Mocenské elity v tábořské obci doby předbělohorské. Prosopografická studie k Táboru raného novověku*, Tábořský archiv 9, 1999, s. 182–183.

38) Soudíme, že jde o konšela či úředníka Janáka Čerňovského (MKT 384, 641).

39) Odlišujeme tu dvojí, jinak nevznačené funkční období tohoto rychtáře, neboť v letech 1436–1437 lze doložit dvě odlišné městské rady (viz F. ŠMAHEL, *Tábořská obec*, s. 176).

40) Tento známý tábořský hejtman z neznámých důvodů zastupoval Jana Pražáka 19. 7. 1437: „jenž jest byl toho času na městě rychtářem“ (MKT 173).

41) Jako soukeník vystupuje v soupisu „starších“ 19. 7. 1437 (MKT 173).

8. MIKULÁŠ Pechan ⁴²	4. 11. 1438 – 22. 9. 1439	25r–31v/208–271	85v–87v/715–736
9. Martin HOLÝ MAŽICKÝ ⁴³	16. 10. 1439 – 5. 9. 1440	32r–35v/272–316	88r–88v/737–747
10. MIKULÁŠ Pechan	12. 9. 1440 – 14. 9. 1441	36r–46r/317–390	89r–90v/751–764
11. Jan RYBA Moravský ⁴⁴	23. 9. 1441 – 28. 8. 1442	46v–52r/391–437	91r–92r/765–775
12. ONDRÁŠEK BEROUNSKÝ ⁴⁵	20. 10. 1442 – 13. 8. 1443	52r–58r/438–493	92r–94v/776–798
13. PROKOP PRAŽSKÝ	10. 9. 1443 – 16. 8. 1444	58v–63v/494–528	95r–97v/799–820
14. ZIKMUND krajčí ⁴⁶	28. 8. 1444 – 17. 7. 1445	63r–69r/529–579	97v–99r/821–838
15. ONDŘEJ BEROUNSKÝ	20. 7. 1445 – 10. 6. 1446	69r–75v/580–633	99r–100v/839–855
16. JAN PRAŽÁK	5. 7. 1446 – 8. 5. 1447	100v–104v/856–917	
17. PROKOP PRAŽSKÝ	13. 5. 1447 – 13. 5. 1448	104v–112r/918–1002	
18. VÁCLAV HRUŠKA	31. 5. 1448 – 7. 6. 1449	112r–117r/1003–1060	
19. VÁCLAV HRUŠKA ⁴⁷	27. 6. 1449 – 14. 4. 1450	117r–121v/1061–1123	

Za 19 funkčních období se vystříдалo 12 osob, z toho Jan Pražák čtyřikrát a další čtyři dvakrát (Mikuláš Pechan, Ondrášek Berounský, Prokop Pražský a Václav Hruška). V zásadě platilo, že všichni rychtáři, kteří vykonávali úřad opakovaně, využívali služeb stejného písaře. Změny písařských rukou tak lze postihnout při nástupu nového rychtáře. Ne vždy, neboť nejednou měl nový rychtář k dispozici stejného písaře jako jeho předchůdce. Mikuláš Pechan měl např. stejného písaře jako Augustin soukeník, Holý Mažický si však zvolil jiného než jeho předchůdce Mikuláš. Jen výjimečně se stávalo, že zápisy za jedno funkční období psal pouze jeden písař.

Dostáváme se k obsahu právních pořízení, jejich pravidlům a ustáleným termínům. Vydeme přitom z postavení tábořského rychtáře, jeho práv i povinností, což by mělo napomoci objasnit účel a právní povahu rejstříku. Jistý dohled nad dodržováním pořádku na nově vznikajícím sídlišti tábořské revoluční obce z počátku vykonávali volení hejtmané a kněží.⁴⁸ Čím více život na Hradišti hory Tábor začal nabývat povahy běžné v městských obcích, tím více se uplatňovaly samosprávné zvyklosti platné zejména v Sezimově Ústí, odkud v první fázi přišlo nejvíce osadníků. Staré městské řády, proti nimž první táborité ostře vystupovali, znovu přicházely ke slovu.

Odkaz na poučení nebo přikázání „starších bratří“ se v knize vyskytuje hned na jejím počátku v zápise z 22. ledna 1433 (MKT 21). Z mladšího zápisu s datem 8. června

42) Soudíme, že jde o staršího nebo úředníka Mikuláše Pechana (MKT 384).

43) V zápise MKT 623 z 1. 4. 1446 má křestní jméno Martin.

44) Jako Jana Rybu Moravského ho uvádí zápis MKT 440. Povoláním byl soukeník (MKT 384).

45) Ondrášek alias Andreas, Ondrák měl přezdívku Dismas (B. RYNEŠOVÁ, *Listář II*, s. 284, č. 327).

46) Jako Zikmund Dražický vystupuje v řadě zápisů MKT (86, 272, 599, 654).

47) Václav Hruška byl rychtářem za dvou purkmistrů, proto uvažujeme, že byl zvolen dvakrát po sobě.

48) Jako pozůstatek starších zvyklostí z éry domácích hejtmanů se může jevit zápis MKT 642: „Actum feria 2a post Bartholomee [sic] in domo Simonis capitanei etc.“ [25. VIII. 1432]. Šlo o dům „vladaře“ Šimona z Hroznějovic.

1437 plyne, že starší, nikoli rychtář, rozhodovali o případné výši úroku.⁴⁹ První zmínka o konšelech po boku rychtáře je z 5. března 1435 (MKT 661), tedy ještě z doby před výše zmíněným Zikmundovým privilegiem. Tomu odpovídá i zápis z 22. května 1433, podle něhož dotyčný Koleba měl „na radu zněsti, aby to bylo opatřeno“ (MKT 39). Záznam o pořízení před purkmistrem, staršími a rychtářem máme z 19. července 1437 (MKT 173). Kde se tato pořízení nebo jednání uskutečňovala, není většinou zřejmé. Zvláště by nás to zajímalo v těch ojedinělých případech, kdy se mluví o jednání před „plnou radou“⁵⁰. Tu by bylo možné předpokládat, že šlo o zahájený soud rady na radnici, o níž však z tak raného období ještě nemáme zprávu.

Přicházíme k otázce, zda a jak se do rychtářových práv a povinností promítlo privilegium císaře Zikmunda z 25. ledna 1437. Pochopitelně delší dobu trvalo, než si táborští opatřili opis svodu práv Starého Města pražského. Pokud došlo k nějakým aplikacím v právním životě města, zřejmě se netýkaly rychtáře. V jeho rejstříku pozorujeme jedinou změnu. Jestliže se před lednem 1437 setkáváme při trzích a vzdáních nemovitostí se slovním spojením „jakož obyčej jest“ (MKT 112, 161 aj.), již v březnu 1438 se ojediněle vynořuje záměna ve znění „jakož právo jest“ (MKT 193). O jaké právo jde, vysvítá z předcházejícího zápisu z ledna téhož roku: „jakož město za právo má“ (MKT 699). Od počátku čtyřicátých let se tato formule stala běžnou součástí zápisů do rychtářského rejstříku (MKT 402 násl.).

Také jednání „u rychtáře“ (MKT 65) nebo „v jeho jistbě na Táboře“ (MKT 752) bylo dosti vzácné. Pravidelně k němu zřejmě docházelo při tzv. „kladění peněz“ (MKT 341, 344, 725, 780). Asi nebudeme daleko od pravdy, budeme-li mít za to, že rychtář často jednal na místě samotné nemovitosti. Jistotu tu máme v případě trhů, směn a vzdání v poplatných vsích nebo vně městských hradeb. Stalo se tak např. při vzdání nemovitostí v Čekanicích (MKT 655) nebo v Dětrychově vsi (MKT 656). Někdy stačilo vzdání před vesnickým rychtářem, např. v Čekanicích (MKT 642). To však bylo třeba oznámit tábořskému rychtáři, aby zápis o pořízení mohl být zapsán do jeho rejstříku. Dokládá to zápis MKT 807 z 12. ledna 1444: „A to sobě vzdali u rychtáře Miky v Záchodě, potom oznámili u rychtáře Prokopa na Táboře a zapsali“.

Nejen z tohoto, ale i z dalších zápisů lze téměř s jistotou vyvodit, že trhy, směny a vzdání nemovitostí v obvodu městského práva stačilo zapisovat do rychtářova rejstříku. A to i v případech, kdy prodávající vzdali svoji nemovitost „před rychtářem té vsi a dál oznámili před Janákem rychtářem a konšely Matějem Pražákem a Janem Chocinú na Hradišti“ (MKT 661). Z téhož zápisu z 5. března 1435 se vítaně dovídáme, že tábořská rada svá rozhodnutí či jiné správní akty nechala zapisovat do jedné či více úředních knih. V daném případě šlo o sirotčí peníze, „jakož prvé v knihách na Hradišti zapsáno jest“. Tyto nebo

49) MKT 168: „A jestliže by starší úrok na jitra položili, tehdy Martínek má platiti s toho rybníka jako jiný sused s jitra“.

50) Viz zápis MKT 346 ze 17. 1. 1441.

jiné knihy k podobným účelům byly již využívány o několik let dříve, nejspíše na počátku roku 1436.⁵¹ Na otázku, zda šlo o knihu kšaftovní, která je na Táboře doložena krátce po polovině 15. století⁵², knihu pamětní nebo jen o sirotčí registra, neumíme dát spolehlivou odpověď. V každém případě lze však mít za to, že citlivé záležitosti sirotčí povahy byly od nejstarších dob v pravomoci rady. Byli to také „páni“ (členové rady), kteří dávali souhlas s nakládáním jmění sirotků, zejména prodejem domů či jiných nemovitostí (MKT 325).

Ve čtyřech případech prodávajícím nebo kupujícím nestačilo ani projednání před radou. Složitost úmluvy o kravách a louce v Polánce si například vynutila dohodu obou smluvních stran, že „na to list sobě mají učiniti“ (MKT 726). Při směně lánu v Hlinici prodávající vydal kupujícímu „list hlavní, kterýž sám má na ten lán“ a vyjádřil přitom mínění, že jiného hlavního listu s jinými pečetěmi nebylo třeba (MKT 669). Listem se někdy mýnil dlužní úpis (MKT 321), jindy prodávající slíbila kupci „list zjednati svobodný od muže svého pod pečetí rychtáře novoměstského ku posledním penězóm anebo prvniem“ (MKT 464).

V pravomoci obce, která ji zpravidla delegovala na purkmistra a konšely, byly též tzv. „ponócky“, tj. noční hlídky a obchůzky střežící město a její čtvrtě před ohněm či jiným nebezpečím. Povinnost ponúcek byla vázána na domy, proto musela být při trzích nemovitostí náležitě převedena na nového majitele. Tak např. jistý Sad měl ponúcku spravovat do svatého Jiří a potom ji měl převzít kupující Škoda, jak mu bratři, tj. obecní starší, uložili (MKT 183). Někdy bylo třeba ustanovit při prodeji „rukojmě, aby ponócka nesešla“ (MKT 275), jindy měli páni, tj. konšelé, uložit kupujícímu ponúcku dodatečně (MKT 343). Zápisy v tomto ohledu pamatují na různé okolnosti. Např. v roce 1441 musela o přenesení ponúcky na podruha, tj. nájemníka, rozhodnout velká rada spolu s purkmistrem (MKT 377). Jelikož kontrola nad výkonem ponúcek náležela pod policejní pravomoc rychtáře, bylo v jeho zájmu, aby při prodeji nemovitostí byly všechny změny v tomto ohledu zaznamenány.

Jaké další úkony, pořízení a právní akty před tábořskými rychtáři běžně probíhaly? Někdy šlo o prosté oznámení (MKT 336, 663), jindy o úmluvy, které bylo třeba zaznamenat a pojistit, zvláště ty ústní (MKT 103, 185, 226, 678), nebo o složení slibu (MKT 371). Zvláště závažné povahy byla různá vyznání před rychtářem (MKT 121, 244, 269, 716). Velmi často šlo o vzdání nemovitostí (MKT 67, 79, 111, 655), složení peněžní částky (MKT 341, 344, 725, 780) nebo o přímou platbu (MKT 647). Rychtáři však v rejstříku vystupují i jako svědci (MT 731), rukojmí (MKT 766, 807) nebo jako poručníci (MKT 464, 1012). Bylo-li třeba, vydávali také pod svou pečetí „svobodné“ (MKT 464), hlavní (MKT 669) či jiné listy (MKT 321, 726, 833, 1105). Osvobození se týkalo snad jen tzv. člověčenství⁵³, o němž zpravuje

51) MKT 671: „A když peniezi budú, má sirotkóm v knihy vloženo býti.“

52) J. KOŘÁLKA – R. TECL, *Historické osudy*, s. 60–72.

53) K člověčenství na Hradišti hory Tábor viz *Dějiny Tábora* 2, s. 583 a 597–598, dále zejména stat Jaroslava ČECHURY, *Člověčenství*, *Právněhistorické studie* 33, 1993, s. 33–52.

zápis MKT 336 ze 7. listopadu 1440: „Za purkmistra Tomáše Čekanického přišel Martin Žetec a Jan Otický před Mikuláše rychtáře a konšela Rytieře Slaměného oznamujíc, že propouštějí mocně z človecenstvie Šimona z Otic. A Šimon vzdal jim osobně purkrech, neb jsú jemu nadepsaní Žetec a Jan zaplatili a dali 1 ½ sex. gr. za ten purkrech podsedčí.“

Právní náplň zápisů: vzdání a prodeje domů

Zbývá objasnit procedury běžných právních úkonů před tábořským rychtářem. Prvním vodítkem jsou názvy, které zvolili sami rychtáři. Hned první je natolik obsažný, že se ho přidržel všichni rychtáři až do roku 1442: „vzdanie domov a prodavanie“ (fol. 1r).⁵⁴ Podobně tomu bylo v případě názvu druhé skupiny záznamů, rovněž již za Jana rychtáře v roce 1432: „zápisové na dědiny a purkrechty“ (fol. 76r). Když se rychtář Ondrášek Berúnský rozhodl od 1. prosince 1442 obě skupiny spojit, zvolil pro sjednocenou řadu název „zápisové na všeliká miesta“ (fol. 92v).⁵⁵ Termín „vzdanie“ ve významu odevzdání, předání, vydání za určitých zvyklostí, právních ustanovení i zvláštních podmínek je tu veskrze na místě, neboť se vztahoval k naprosté většině zápisů.

„Prodavanie“ čili prodeje a koupě byly sice nejčastějšími právními úkony zapsanými v rejstříku, nezahrnovaly však směny, dlužní operace a případně další ujednání různé povahy. Stará čeština pro většinu z nich měla název „trh“, což zčásti bylo pozůstatkem, zčásti ještě součástí běžné praxe, že se totiž kupní i jiné převody či smlouvy ujednávaly ve dnech trhu, ať již v daném místě, nebo v nejbližším městě. V rychtářském rejstříku se tak se slovem „trh“ setkáváme v původním i v přeneseném významu. V prvním případě se místo o trhu častěji mluví o domácím „studeném jarmarce“ (MKT 487, 541 aj.), jarmarku hradeckém (MKT 384, 533 aj.) i budějovickém (MKT 360, 368). Jiný ekvivalent je naopak dosti vzácný. Pět čtvrtí sukna měl jistý Jalovec dodat „když přijde na trh“ (MKT 77), jindy závdavek dvou čebrů žita měl činit tolik, „po čem bude na trhu“ (MKT 561).

Mnohem širší škála formulací se v rejstříku vyskytuje v případě přeneseného významu slova „trh“. Tu a tam docházelo k „oznámenie trhu“ (MKT 722), například když byla „dobrá vuole obů [stran] v tom trhu“ (MKT 625). Při jednom složitém ujednání, jak v rejstříku stojí, „k tomu trhu všickni osobně se přiznali“ (MKT 661). Strany se zavazovaly, „aby ten trh mocně stál bez všelikého zmatku“ (MKT 185). V případě, že by prodávající nebo kupující zemřel, měla vdova „trh držěti“ (MKT 205). Obdobně pozůstalí, dědici či jiní příbuzní mohli přidat „vůli svú k tomu trhu“ (MKT 178). Trh bylo možné někomu

54) Rychtář Prokop Pražský své zápisy nadepsal „zápisové domoví“ (fol. 58v).

55) Trochu nadbytečně se pak ještě setkáváme s dílčími názvy „scripta de agris“ (fol. 7v) a „O miestech rozsúzenie“ (fol. 116v), které se někdy vztahovaly k jednotlivým zápisům.

propustit, např. „v týchž penězích“ (MKT 928), nebo postoupit (MKT 933), „sstúpiti purg-mistru k obci“ (MKT 873). Konečně jistý Mikuláš Summa při prodeji své louky považoval za nutné nechat písaře zapsat, že tomu tak je „pravým trhem za svobodné beze všeho úroka i platu všelijakého“ (MKT 663).

Vedle prodejů a koupí k trhům náležely směny nejen nemovitostí, ale doplňkově i koní, částí oblečení a jiných mobilních věcí. Písaři volili běžně česká slova „směna“ (MKT 90), „směnil“ či „směnili“ (MKT 55, 184, 199 aj.), někdy s přídávkem „dobrovolně“ (MKT 418). Několikrát se však setkáme i s převzatými výrazy „profrejmarčil“ (MKT 259, 260), „frajmarčil“ (MKT 475, 618) nebo „frýmarčil“ (MKT 730; z něm. freimarkten). Na koupích i směnách se ojediněle podíleli „úmluvní a litkupní lidé“, dohazovači, úmluvci a překupníci, dnes bychom řekli realitní agenti (MKT 256). Jen jednou je v rejstříku zmínka o „litkupu“ (z něm. Leitkauf), tj. o zapíjení při uzavření koupi a splácení peněžní částky (MKT 141). Z němčiny si písaři vypůjčili i slovo „hyndrovati“ (z něm. hindern) ve smyslu obtěžovat vznášením nároků, překážet, bránit ap. Při včasném nezaplacení dohodnutých částek dlužníci neměli být po dva až tři týdny hyndrováni (MKT 179, 186), v jednom případě neměl být kupující hyndrován ze „zasedělých úrokův“ (MKT 672).

Zhruba v každém třetím zápisu se vyskytují dlužní závazky, splátky nebo jiné obdobné povinnosti. Kupec domu nebo nemovitosti byl často zavázán splatit za prodávajícího dluh jednomu nebo více věřitelům (MKT 9, 72, 116, 128). Dluh bylo radno před rychtářem „opovědět“, tj. úředně ohlásit, zvláště když šlo o veškerý majetek dotyčného dlužníka (MKT 192). Složitě situace nastaly, když dlužník zemřel. Vhodnou ukázkou tu může být zápis z 23. února 1439, podle něhož vdova „Ledecká slíbila pode ctí a věrú, aby plnila na každé Vánoce vždy v rok po 1 sex., až i vyplní 4 sex. Také že žádný dlužník podlé běhu pro dluh v tom času nemá na dóm Ledecké sáhnúti, ale Matěj v tom dluhu se první zapisuje. By pak Bóh Ledecké neuchoval, má vždy k domu hleděti Mašek, dokudž by jemu nebylo splněno“ (MKT 226).

„Vzdanie domov a prodávanie“ bylo prvořadou náplní tábořské knihy. Vysoké množství zápisů o trzích a směnách domů je výmluvným svědectvím vnitřní mobility a nestabilizovaných poměrů nově založeného města. Za pouhých 19 let bylo prodáno, směněno nebo postoupeno 505 domů, mnohé z nich dvakrát, třikrát i vícekrát. Ve vnitřním městě co do počtu převládaly domy cenové kategorie od dvou do pěti kop grošů. Domů v ceně do deseti kop bylo na Táboře 81,3 %, výstavných domů nad dvacet kop bylo jen 6,5 %. Také nejvyšší ceny domů ve výši 55 až 60 kop byly na Táboře nižší než v jiných srovnatelných městech. Do větších podrobností tu není nutné zacházet, poučení lze nalézt na jiném místě.⁵⁶

56) K cenám domů a měšťáků podrobně F. ŠMAHEL, *Základy města*, s. 35–45, stručně též *Dějiny Tábora 2*, s. 571–572.

Zápisy na dědiny a purkrechty

Další obsahovou náplň rychtářského rejstříku, jak již víme, tvoří „zápisové na dědiny a purkrechty“. Okolí města v zápisech nejstarší tábořské knihy trhové zachytil již Roman Cikhart, který ve svém soupise uvádí 50 lokalit.⁵⁷ Josef Macek později podnikl důkladný průzkum a došel k celkovému počtu 108 vesnic a měst, jež se vyskytují ve jménech obyvatel Tábora.⁵⁸ Revize výzkumu z roku 1982 dospěla k číslu 149 lokalit.⁵⁹ Pouze však 33 z nich náleží ke vsím, v nichž byly vzdávány, tj. prodávány nebo směňovány, polnosti, louky, zahrady, mlýny, stodoly a stodolní parcely. Jde o překvapivě nízký počet, uvážíme-li celkovou pozemkovou držbu Tábora a jeho měšťanů i tzv. služebníků. V letech 1437–1452 lze městské vsi a drobné statky doložit v 97 lokalitách. Z toho 14 původně náleželo k panství Sezimovo Ústí, 6 ke Kozímu Hrádku a 5 k rožmberskému panství v Příběnicích a Příběnickách. Kromě toho město vlastnilo či drželo 7 dalších vsí nebo jejich částí. Vesnice, dvory a polnosti tábořských měšťanů se rozkládaly na 19 místech, zápisné vsi a dvory tzv. služebníků v dalších 11 lokalitách. Celkem 34 městeček a vsí navíc tvořilo zápisné zboží klášterství louňovického.⁶⁰

Z 33 vesnic, jejichž polnosti a jiné nemovitě majetky vystupují v zápisech rejstříku tábořských rychtářů, 10 dříve náleželo k rožmberskému panství Příběnice/Příběničky, 3 ke zboží ústeckému a po jedné k panství Kozí Hrádek, k rožmberskému hradu Choustníku a ke klášterství louňovickému. Zbývající vesnice patřily více majitelům, u několika z nich dřívější vlastníky nebo držitele neznáme. K lepší orientaci pomůže následující přehled:

Buková, část obce Řemíčov 724

Cerkovice (Cerekvice ?), zaniklý dvůr u Čestína, nebo chybně místo Čerkovice 668

Čabel, ústecké panství, zaniklá středověká osada u Měšic 816

Čekanice, původně ves ústeckého panství, dnes místní část města Tábor 199, 642, 655, 658, 685, 698, 729, 792

Čelkovice, původně ves panství Příběnice⁶¹, dnes místní část města Tábor 666, 675, 682, 686, 687, 691, 701, 712, 714, 741, 751, 770, 777, 786, 787, 789, 791, 795, 815, 835, 858, 859, 902, 981, 1002, 1018

57) Roman CIKHART, *Okolí města Tábora v zápisech nejstarší gruntovní knihy tábořské*, Jihočeský sborník historický 7, 1934, s. 46–55.

58) J. MACEK, *Tábor v husitském revolučním hnutí I*, Praha 1952, příloha II, s. 403–409.

59) F. ŠMAHEL, *Základy města*, příloha VI, s. 103–107.

60) Ke vzniku pozemkové držby Tábora a jeho měšťanů v letech 1437–1452 F. ŠMAHEL, *Základy města*, s. 108–113, zde také soupisy lokalit, literatura a další podrobnosti. Srov. též *Dějiny Tábora 2*, s. 595–599.

61) Viz Josef TRUHLÁŘ, *Urbár zboží rožmberského z roku 1379*, Praha 1880, s. 14, č. 105: 10,5 lánu.

- Černějovice (= Černovice), ves panství hradu Choustník⁶², okr. Tábor 684
Dětrychova ves (= Jetřichovec), dnes místní část města Pacov 656
Dražičky Malé (= Dražičky), ves panství Příběnice⁶³, okr. Tábor 475
Drhovice (Velké), Druhovice, ves klášterství louňovického, okr. Tábor 636, 831
Drhovice Malé, dvůr panství Příběnice, dnes část obce Drhovice 831, 915
Hlinice, dnes místní část města Tábor 669, 731
Hýlov (= Hejlov), dnes část obce Svrabov, okr. Tábor 79
Jemnice, část obce Osek, okr. Strakonice 671
Jesenice, okr. Praha–západ (?) 646
Klokoty, ves panství Příběnice⁶⁴, dnes místní část města Tábor 205, 520, 713, 717, 719, 814, 819,
820, 865, 874, 916, 955, 969
Lhota (Hnojná ?), ves panství Příběnice⁶⁵, část obce Slapy, okr. Tábor 722
Lhota Hlásná, panství hradu Šelmberk, dnes část obce Záblatí, okr. Prachatice 662
Malá Lhota Kožská (= Zářybničná Lhota), panství Kozí Hrádek, dnes místní část města Tábor 851
Měšice, panství ústecké, dnes místní část města Tábor 654, 674, 706, 710, 738, 788, 803, 836, 837,
838, 1003, 1056
Mlýny, panství hradu Choustník⁶⁶, okr. Tábor 723
Oltyně, ves panství Příběničky⁶⁷, dnes patří pod obec Opařany, okr. Tábor 645
Planá nad Lužnicí, panství ústecké 137
Polánka, část obce Chotoviny, okr. Tábor 670, 726
Ratibořice, část obce Ratibořské Hory, okr. Tábor 374, 640
Rodný (= Rodná) okr. Tábor 145, 752
Slapy, ves panství Příběnice⁶⁸, okr. Tábor 716
Voršov (= Boršov) okr. Pelhřimov 1105
Vražné (= Vražná), část obce Chotoviny, okr. Tábor 257, 678, 726
Všečov, ves panství Příběnice, dnes místní část města Tábor 661, 769, 967, 988, 1008
Zahrádka, ves panství Příběnice⁶⁹, dnes místní část města Tábor 661
Záchod (= Náchod), ves panství Příběnice⁷⁰, dnes místní část města Tábor 672, 708, 727, 766, 772,
804, 805, 807, 810, 827
Zmyslov (= Smyslov), dnes místní část města Tábor 683

62) *Tamtéž*, s. 18, č. 134: 31 lánů, mlýny a lázně.

63) *Tamtéž*, s. 14, č. 107: 13 lánů.

64) *Tamtéž*, s. 15, č. 114: 26 lánů, 3 mlýny.

65) *Tamtéž*, s. 14, č. 106: 5 lánů.

66) *Tamtéž*, s. 19, č. 145: 19 lánů, 4 mlýny.

67) *Tamtéž*, s. 44, č. 384: 15 lánů.

68) *Tamtéž*, s. 14, č. 97: 17,5 lánů.

69) *Tamtéž*, s. 16, č. 116: 5 lánů.

70) *Tamtéž*, s. 16, č. 117: 8,5 lánů, mlýn.

Na první pohled je zjevný nepoměr mezi počtem zápisů jednotlivých lokalit. Zhruba polovina z nich (17) se objevuje v MKT jednou nebo nanejvýš dvakrát. Řada z nich ležela v blízkosti města a dnes tvoří jeho místní části. Blíže si povšimneme tří bývalých rožmberských vsí, u nichž známe výměru úročních polností, tj. Čelkovic, Klokot a Záchoda. Všechov rovněž patřil k Příběnicím, v rožmberském urbáři však není uveden. Zbývající dvě příměstské vsi byly součástí panství ústeckého.

K Čelkovicím se vztahuje 23 trhů, jejichž předmětem byly pozemky v úhrnné velikosti 14 lánů, z toho 8 lánů, 10 polovičních výměr a 4 čtvrtinové „dědiny“. Jelikož však v 15 případech šlo o dvojnásobný prodej (v jednom případě dokonce trojnásobný), ve skutečnosti majitele za dané období změnilo jen 9 lánů. I tak je to neobyčejně vysoký počet směn, který upozorňuje na jistou nenormalitu. Ves byla v samé blízkosti Tábora, takže její rožmberští poddaní utekli na Tábor. Někteří z nich si své polnosti ponechali a díky ranému tábořskému komunismu si je „osvobodili“. Dva své statky pak prodali (MKT 666, 682), jiní tak mohli učinit již před rokem 1432, čímž by si bylo možné vysvětlit, že mezi prodávajícími nalezneme lidi odjinud, vesměs, jak můžeme předpokládat, z Tábora.

Nejinak tomu bylo i v případě Záchoda, někdejší vsi příběnického panství. Podle rožmberského urbáře zde roku 1379 bylo 8 a půl úročních lánů a 1 mlýn. Příznačné je, že se v 10 zápisech opakovaně vyskytují stejné osoby. Ambrož Mýtský, zřejmě jeden ze soudobých realitních makléřů, dokonce čtyřikrát a další čtyři jedinci dvakrát. Pokud se dají přesuny polností vysledovat, bezmála polovina z nich změnila ve sledovaném období vlastníka. Poměrně rozlehlou vsí byly i Klokoty, u níž rožmberský urbář uvádí 26 lánů a 3 mlýny. V rejstříku tábořských rychtářů je zaznamenáno 13 trhů drobných polností včetně jednoho mlýna a části rybníka. Největší prodaný pozemek měl čtvrtinu lánu, jinak šlo o výměry od jednoho do 6 jiter.⁷¹ Oba jmenovitě uvedení mlynáři byli jistě místní, v Klokotech sídlili též jistý Vozka a Macháček, který přesídlil již dříve na Tábor, neboť zde 7. října 1434 prodal dům (MKT 76). Početnost trhů zkresluje 4 prodeje a koupě jednoho a téhož Petra Prasáka (MKT 520, 814, 820, 969). I v jeho případě šlo o drobné pozemky, které byly ceněny pro svou snadnou dostupnost za hradbami města. Čtyři z nich ležely „na farářském“ pod klokotským kostelem. Na rozdíl od Čelkovic a Záchoda zůstala v Klokotech zřejmě většina velkých pozemků v rukou někdejších poddaných.

Nyní si povšimněme, o jaké majetky šlo. Zvláštní majetkoprávní a vrchnostenské vztahy zůstávaly v letech 1432–1450 v platnosti pro klášterní zboží. Panovníci jako držitelé svrchovaných majetkových práv si vyhradili nad klášterním zbožím majetkový dozor i v době jejich zástavy.⁷² V rychtářském rejstříku šlo pouze o Drhovice, vesnici tzv. nedvědieckého

71) Lán měl 60 jiter.

72) Podrobně k tomu František ŠMAHEL, *Tábořské vesnice na Podblanicku v letech 1420–1547*, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 22, 1981, s. 171–201, zde zvl. s. 182–183.

újezdu náležející k louňovickému klášterství. Dvě vzdání se týkala purkrechtů, tj. dědičného nájmu půdy a svobodného nakládání s ní se souhlasem vrchnosti. V případě vesnic, které se dostaly do zápisného či jiného držení Tábora, vrchnostenská práva a nájem přešly na jeho obec. Výraz „dědina“, který se v rejstříku velmi často vyskytuje, znamenal v soudobém slovníku dědičný nemovitý statek čili hospodářství. Někdy se v zápisech zdůrazňuje vzdání dědiny „za svobodné“ (MKT 171, 199), jindy nikoli, což patrně nehrálo roli, neboť vzdání nemovitosti bez závazku se rozumělo samo sebou.

Nelze však přehlédnout, že v několika zápisech je navíc řeč o purkrechtním právu nebo purkrechtu. Koncem června 1438 Beneš Pražský směnil se Súdkiem půl lánu v Čekanicích za sladovnu. Směna byla v obou případech „za svobodné“, přičemž byly „peniezi peněz rukojmě právem purkrechtním“ (MKT 199). Podrobnější je zápis o prodeji dvora v Polánce, a to „purkrechtním právem s tím se vším, což k tomu dvoru příslušie, nic tu sobě nepozostavujíc, ani svým buducím tak, aby na ten purkrech žádný právem nesahal“ (MKT 670). I v případě purkrechtu šlo o vzdání „za svobodné“ podle práva dané vsi (MKT 798, 831). Prodej dvorů nebo jiných hospodářství „ku pravému purkrechtu“ byl i před rokem 1420 v kraji asi ojedinělý, neboť poddaným k této oboustranně výhodné smlouvě chyběly prostředky. Kupec sice dispoziční právo získal, povinnost platit roční úroky mu však zůstala.⁷³

Asi nepochybíme, když ve třicátých a čtyřicátých letech 15. století nebudeme dělat větší rozdíl mezi „dědinou“ a „purkrechtem“. Jinými slovy, ve svobodném nakládání s nemovitostmi nebylo mezi táborskými měšťany a sedláky zásadního rozdílu. Revoluce tu zasáhla do dříve platných práv, a kde nebylo purkrechtu, tam se všeobecně prosadil.⁷⁴ Těm, kteří chtěli mít směnu purkrechtním právem černé na bílém, rychtáři vyhověli. Všichni bez rozdílu museli platit ze svých pozemků městu dávkou, buď formou nájemné činže, anebo městské dávkou v případě městských vsí.

Zvláštním případem byl prodej dvou svobodných lánů zemským právem ku pravému dědictví v Malé Lhotě Kozské. Prodávající to měl řádem zemským „potvrditi, jakož jest obyčej na dědictvie v této zemi, buďto dekami zemskými, nebo zápisy, nebo tím obyčejem, kteréhož páni rytieři, zeměné etc. toho času požívati budú etc.“ Za zápisem následuje poznámka, že kupec „vyplnil jest purkrecht za ten mlýn 25 sex. a ještě zůstává“ dlužen bez 15 grošů 10 kop (MKT 851). Pouze v tomto případě šlo o tak zvané „dědictví pravé“, tj. zcela svobodné nakládání se statkem bez úročních či jiných závazků vrchnosti.

73) Pro předhusitské poměry viz František ŠMAHEL a kol., *Dějiny Tábora I*, České Budějovice 1988, s. 168–175.

74) Více k tomu *Dějiny Tábora 2*, s. 595–599.

Pomístní jména a názvy

Rychtáři a jejich písaři měli dosti často potíže s vyznačením domu či jiné nemovitosti, o něž při trzích a smlouvách šlo. V počátcích města Hradiště ulice ještě neměly jména⁷⁵, takže bylo třeba použít jiné orientační body. Všem na očích byl především hrad, před nímž a kolem něhož na uliční síti zaniklého města Hradiště revoluční sídliště bratří a sester vzniklo.⁷⁶ Údaje „za hradem“, „u hradu“ a „pod hradem“ se v rejstříku vyskytují celkem na patnácti místech.⁷⁷ Stejně často posloužily k orientaci hradeb, v názvosloví rejstříku zvané „zed“.⁷⁸ Při rozloze města a jeho hradeb šlo o vyznačení místa jen povšechně, a proto ojediněle bylo třeba místo přesněji určit, např. „podlé zdi u Nové brány“ (MKT 542) anebo „podlé zdi v sadu“ (MKT 933). Výraznou součástí hradeb byly brány a fortny. Zvláště Nová brána (tzv. barbakan) s vysokou věží⁷⁹ na spojnici ku Praze byla chloubou místních obyvatel. V rejstříku se objevuje celkem osmkrát, zatímco „hradová“ brána jen jednou. Na druhém konci města byla obdobným orientačním bodem Klokotská brána, jednou se vyskytuje „Stará fortna“ (MKT 123) a „fortna u hradu“ (MKT 144).⁸⁰

Proti očekávání se v MKT jen ojediněle vynořují stavby komunální povahy. Místní „chrám“ posloužil k orientačnímu označení nemovitosti jen třikrát (MKT 141, 215, 925)⁸¹, dům kněží také třikrát (965, 971, 1095), škola rovněž ve stejném počtu (629, 1010, 1023). O radnici se mluví jen jako o místě jednání (MKT 748, 1102), špitál se mihne rovněž jen dvakrát (MKT 908, 998). Vysvětlit si to lze nejspíše tím, že výstavné a dražší domy na Rynku (MKT 174, 243, 360, 555 ad.) byly jen zřídka předmětem trhu či směny. Uvnitř hradeb se setkáváme ještě s několika dalšími názvy, např. „v sadu“ blízko hradeb (MKT 66, 575, 933) a „Lúže“ (MKT 3, 54, 210). Uvnitř hradeb bylo několik větších či menších „rybníků“, spíše však záchytných nádrží na vodu, které byl na tábořské ostrožně nedostatek.⁸² Své pevné místo v topografii města měly masné krámy (MKT 73, 105, 127, 297, 298, 310, 609, 622, 873, 938), chlebné stoly v chlebnici (MKT 254, 1094) i výhně u Nové brány (MKT 542, 917, 922).

75) Slovo *ulice* se vyskytuje jen jednou v zápise MKT 18: „má k té komoře býti na ten slúp od ulice na úhel komorní“.

76) Viz *Dějiny Tábora 1*, s. 97–101 (zde mapa 1) a základní studii Miloše DRDY, *Urbanistická tradice v zástavbě středověkého Tábora*, Husitský Tábor 6–7, 1983–1984, s. 7–46. Všechny pomístní názvy z areálu města Hradiště již zachytil Roman CIKHART, *Topografie Tábora v nejstarší gruntovní knize*, Jihočeský sborník historický 8, 1935, s. 30–31.

77) Číslo zápisů MKT neuvádíme, neboť je lze vyhledat v rejstříku místních jmen.

78) Jen jednou nalezneme lokalizaci „za hradbů“ (MKT 329).

79) O věži se mluví jen jednou (MKT 1031), známe však jméno „pověžného“ Kubce (MKT 1093).

80) Ve třech případech nevíme, o kterou fortnu šlo (MKT 84, 537, 679).

81) Výraz „chrám“ musel mít lokální příčinu, neboť v případě Klokot písaři používali vždy slovo „kostel“ (MKT 719, 955, 969).

82) Domy nad rybníkem jsou uvedeny v zápisech MKT 28, 38, 511, domky nad rybníkem v zápisech MKT 29, 245, 376.

Město Hradiště již ve třicátých letech nebylo s to pojmout všechny obyvatele a nové příchozí do svých hradeb. Nová městiště (parcely) bylo možné získat na rozlehlé plošině před Novou branou. Domy zde rychle přibývaly, jak dokládá náš rejstřík, který v tomto Předměstí zachytil celkem 17 nemovitostí různé ceny. Další stavební parcely poskytovalo tzv. Podměstí, úzký pás pod hradbami na pravém břehu Lužnice. Celkem je zde uváděno 15 domů i domků a jedno městiště. Pět z nich leželo proti mostu (MKT 458, 473, 482), pro jiné posloužilo k upřesnění sousedství některé z lázní (MKT 587, 596). V Podměstí, jak se zdá, byl i rybník (MKT 601), a to poblíž Škrečkovy lázně (MKT 223). Jeden z domů je doložen v Podskalí (MKT 957).

V areálu města se nacházely též zahrady a stodoly, a to vesměs „za hradem“ (MKT 157, 284). Převody nemovitostí se však zhusta týkaly pozemků a stodol za hradbami. Orientačními body byly např. rybníky, Haldanova strouha (MKT 677) nebo les nad Pintovkou (MKT 809). Řada živností a řemesel byla vázána na řeku Lužnici pod městem nebo na potok Tismenici. Na Lužnici leželo osm či devět mlýnů. Zřejmě největším byl mlýn kamenný, s nímž se v rejstříku setkáme v osmi záznamech. Další ležel nad Mincířovou sladovnou (MKT 165, 261), ostatní jsou nazvány podle majitelů v době trhu.⁸³ Na tekoucí říční vodu byly odkázány též brusnice (MKT 64, 107, 136, 149), osm sladoven⁸⁴ a v neposlední řadě i tři nebo čtyři lázně.⁸⁵

Jazykový rozbor

Táborský rychtářský rejstřík však není jen pramenem pro historická bádání. Cenné informace poskytuje i lingvistům, kteří se zabývají vývojem češtiny, jíž je MKT až na výjimky (datování směn, měrné jednotky) zapsána. Na rozdíl od většiny literárních pramenů, kdy je lingvista nucen pracovat především s různě starými opisy původních textů, v nichž se mísí jazyk doby vzniku památky a doby jejího opisu, MKT poskytuje spolehlivý odraz psané češtiny první poloviny 15. století. Mluvíme o češtině psané; jak známo, nelze klást rovnítko mezi psaný a mluvený český jazyk, neboť psaný jazyk akceptoval jazykové změny především v hláskosloví vždy s určitým zpožděním. Zápisy MKT jsou opatřeny přesnou datací a nejsme tedy odkázáni pouze na relativní datování textu, jak tomu je u jiných

83) Jde o mlýny Húdkův (MKT 72), Haldanův (MKT 832), Chrástův (MKT 1001), Petra Róžeho (MKT 600), Vaňka pekaře (MKT 856), vdovy Kubátové (MKT 942, 1074) a Jana mlynáře (MKT 205, 776, 851).

84) Haškova (MKT 864), Hrstkova nebo Židova (MKT 452, 565), Kmochova u Chrástova mlýna (MKT 660, 828, 849, 1001), Kútova u řeky (MKT 543), Martina kramáře (MKT 864), Mincieřova (MKT 165, 621), Prasákova (MKT 242, 911) a Beneše Pražského v Podskalí (MKT 400).

85) Zjistil je již Roman CIKHART, *Lázně na Táboře v 15. věku*, Jihočeský sborník historický 6, 1933, s. 119–120.

pramenů. Podrobně tedy můžeme zkoumat v časově přesně určeném období zvláště stav češtiny v nižších jazykových rovinách – v pravopise, v hláskosloví a v tvarosloví, tj. tam, kde jiné památky nabízejí jen záznam jazykově smíšeného charakteru, v němž jazykové prvky jedné časové roviny jsou kontaminovány prvky časové roviny jiné. Naopak pro výzkum vyšších jazykových rovin – syntaxe či lexikální zásoby, je rychtářský rejstřík pramenem spíše specifickým. Pro studium jazykové skladby nejsou zápisy příliš přínosné, neboť jednotlivé zápisy jsou stručné, formulované stroze a na základě ustrnulých formulí, někdy defektně z důvodu písařova přepsání, nepozornosti či ve snaze ušetřit čas nebo místo na papíru. Slovní zásoba je vymezena obsahem knihy – na jednu stranu nedokládá tehdejší bohatství českého jazyka, jeho schopnost disponovat stylově rozmanitými synonymy a nově vznikajícími výrazy, na druhou stranu poskytuje nebývale hojný pramen mimo jiné k poznání terminologie městského práva, správy a dalších oblastí.

Lingvistický výzkum MKT poněkud komplikují dva faktory: prvním je zběžná úprava dokumentu městské správy. Jedná se o památku pracovního charakteru, na niž nebyly kladeny žádné estetické požadavky. Písmo je zběžné, leckdy opravované, zápisy jsou místy chybové. Četbu a interpretaci textu výrazně nesnadňuje mřežování zápisů. Druhou nesází při popisu stavu češtiny v MKT je fakt, že zápisy pořizovali v průběhu přibližně dvaceti let různí písaři. V podstatě tedy nemluvíme o jednom jazyce MKT, nýbrž o jazycích jednotlivých písařů. Jejich jazyk se navíc v průběhu let proměňoval, a to v reakci na stále ještě bouřlivý vývoj jazykové stavby češtiny, ale i v souvislosti s osobními dispozicemi konkrétního písaře. I přes výše řečené se pokusíme charakterizovat češtinu MKT jako celek, jen výjimečně uvedeme zvláštní rysy jazyka jednotlivých písařů (jejich idiolektu).

Písmo všech písařů lze souhrnně označit za bastardu, přičemž kurzivní rysy u některého písaře ovlivňují písmo více, u některého méně. Dle očekávání všichni písaři užívali pro zachycení českého jazyka v podstatě spřežkového pravopisného systému mladšího typu s minimem diakritických znamének (tečka či čárka nad grafémy i či z, výjimečně i jinde). Méně standardní, avšak ve starších obdobích se vyskytující, je zápis hlásky *k* jako *c* (*Kuba Kozovic*, psáno *Cuba Cozowicz* MKT 394) a hláskové skupiny *kv* spojením grafémů *qu* (*Květoň*, psáno *quieton* MKT 35, *Škvárú*, psáno *Squaru* MKT 941).

Kvantita (resp. délka) samohlásek není označována s výjimkou sporadického výskytu spřežky *ij* pro dlouhé *í* (*příští*, psáno *prziffitij*). Již z charakteru zápisů plyne, že písaři užívali poměrně hodně písařských zkratk – a to jak v obecných výrazech (např. *potô* místo *potom*, *S^o* místo *svatého* atp.), tak u výrazů a obrátů patřících k právnické terminologii (např. zkratka za *rukojmě*, za obrát *peniezi peněz rukojmě* atp.). Zkráceně (občas jen iniciálou) jsou zapsána opakující se jména (např. *G.* za *Jiří*). Další zkratky se užívají pro vyjádření množství a měny (*sexagena*, *kopa*, *groš*, *denár* atd.).

Hláskosloví MKT je ovlivněno probíhajícími změnami v dlouhých vokálech a dvojhláskách. Jednou z nejvýraznějších změn je změna dlouhého *ó* v diftong *uo* a následně v monoftong *ů* (*ó* > *uo* > *ů*). Až od zápisu č. 96 (k roku 1436 u písaře č. 2) se začíná

objevovat zápis diftongu *uo* na místě původního dlouhého *ó* (*duom*, *beze všech zmatkuov* MKT 96, *s uosením* MKT 695). Ke kolísání původní a nástupnické podoby však dochází i u stejného písaře, ba i v jednom zápisu – *tém sirotkóm* (MKT 96). Výjimečně se vyskytuje i diftongizace krátkého *o* (*puolovici* MKT 611); lze ale připustit, že v tomto výrazu bylo původní *o* zdložené (*pólovice*), a to příklonem ke slovu *pól* – toto zdložené *ó* by se pak náležitě diftongizovalo. Diftongizovaná podoba samohlásky se vyskytuje v celém textu MKT poměrně sporadicky – zhruba v jedné desetíně možných případů. Výsledný stupeň této změny (*ú*) MKT ještě nezachycuje.

Ještě méně je zachycena změna dlouhého *ú* v dvojhlásku *ou* (*ú* > *ou*) – v MKT se vyskytne několik výrazů s nástupnickým *ou*, ale jedná se pouze o vlastní jména; nejstarší zápisy jsou k roku 1432 (*Loukotníková* MKT 5, *Oustie* MKT 603). Zajímavý je zápis mužského jména *Kút*, které se v nadpise k zápisu objevuje v lexikální formě *Kout*, ale v zápise samém ještě jako *Kút*: *Kout. Ondráček Kút prodal a vzdal...* (MKT 9). Výskyt nástupnického diftongu pouze u proprií je dalším důkazem, že propriální jazykový systém se vyvíjí poněkud odlišně od systému apelativního.

MKT v malé míře dokládá i změnu diftongu *ie* v hlásku *í* (*ie* > *í*), např. ve spojeních *u Předměstí* (gen. sg.; MKT 291), *letnice najprv příští* (MKT 298). V drtivé většině případů je však stále doložena výchozí dvojhláska *ie*.

Jediný doklad jsme našli na diftongizaci *í/ý* > *ej*, a to opět u vlastního jména (*Ambrož Mejtský*⁸⁶ MKT 772); na jiných místech knihy je jméno zapsáno ve výchozí podobě *Mýtský* (MKT 727, 754, 807 ad.).

Poněkud méně průkazný je zápis zúženého *í/ý* z dlouhého *é* (*é* > *ý/í*). U příkladů typu *za puol čtvrtý kopy* (MKT 394), *pól šesty kopy* (MKT 415) se jedná o jmenný tvar adjektivní číslovky, nikoliv o zápis adjektiva se zúženým koncovým vokálem (tedy nikoliv: **puol čtvrtý* (< *čtvrté*) *kopy*). V těchto případech jde o archaické, ustálené a funkčně definované obraty. Úženi však můžeme připustit ve spojeních *na roky svrchu psaný* (MKT 279), *na roky podepsaný* (MKT 521).

Ostatní registrované změny českého hláskosloví se již netýkají vývoje dlouhých vokálů. Text rychtářského rejstříku zachycuje tzv. jotaci v krátkých slabikách stále ve větší míře, než je tomu v současné češtině. Nejčastěji jotaci zaznamenává písař 1: *zájmeno sě* (MKT 45, 55), *skrzě* (MKT 79), *před* (MKT 83), *od obcě* (MKT 693), *proti strúžě* (MKT 700) atp. Jotace se však občas vyskytuje i na místech historicky nenáležitých (tzv. zvrtná, nadbytečná jotace), např. u spojky **žě* (MKT 874), **všěcko* (MKT 2), **tesařem* (MKT 55), **trětie* (MKT 62), **křěstanský* (MKT 79) atd. Tyto chybné zápisy svědčí o tom, že jotace z krátkých slabik již ve výslovnosti ustoupila natolik, že ji písaři nebyli schopni písmem patřičně zachytit. – Jotace v dlouhých slabikách je zpravidla zachována, avšak v některých

86) Zapsáno dle tehdejšího úzu jako *Maytský*, což může dokládat tehdy převládající a–ovou výslovnost diftongu.

případech lze doložit její pokles: *hrnčěři* (MKT 110), *počěti* (MKT 335), *o Vánocéch* (MKT 450), *o letnicéch* (MKT 660), *osěti* (MKT 666) aj.

Charakteristickým jazykovým rysem snad svědčícím o původu písaře č. 8 je zápis skupiny *ti* na místě hlásky *c*; výrazy jako *v roce*, *o Vánociech*, *Vánoce* zapisuje písař jako *wrotie* (MKT 575, 576, 827, 1049), *O Wanotiech* (MKT 576), *Wanotie* (MKT 827, 1049). Jedná se o zvratnou analogii k nářečně se vyskytující změně *t > c*; na témže území, tj. v části moravských a slezských dialektů, se pak *c* mění v *t*.⁸⁷ Stejný písař zapisuje adjektivum *příščí* (MKT 554, 568, 575, 1049) s původní, nedisimilovanou skupinou *šč* (očekávali bychom podobu *příští*), což opět ukazuje na moravský dialekt.

Knihá nezachycuje záznam tzv. protetického *v-* u apelativ, avšak výjimečně se nedůsledně vyskytne u vlastních jmen: *Vavřinec směnil o domy s Vovsem o ten dóm podlé Nedolila a Oves jako podlé Heřmana* (MKT 193). Jedenkrát se v textu vyskytne jméno *Súša z Voltyň* (tj. z Oltyně; MKT 134). Uvedený jev opět svědčí o specifickém vývoji vlastních jmen. Výjimečně je doloženo, rovněž u propria *Oves* a v již citovaném záznamu, protetické *h-*: *má Vavřinec Hovsovi přidati 1 sex.* (MKT 193).

V propriích jsou někdy dosud uchovány původní skupiny se slabikotvorným *r* bez průvodního vokálu – *Črnoch* (MKT 185, 288), *Črný* (MKT 275, 587), *Črná* (MKT 744), *Črt* (MKT 307, 1042), *Črnějovský* (MKT 761); podoby s průvodním *e* však již převažují – *Črvenka* (MKT 129), *Črná* (MKT 169), *Črnoch* (MKT 241), *Čert* (MKT 465) atd.

Po stránce tvaroslovné MKT poměrně spolehlivě odráží stav češtiny v první polovině 15. století. V morfologii sloves se zde již dle očekávání nevyskytují jednoduché minulé časy, aorist a imperfektum, a pro minulé děje je využíváno jen složené préteritum. Z povahy pramene plyne, že se nejčastěji vyskytují tvary pro 3. osobu jednotného a množného čísla v oznamovacím způsobu, přičemž výskyt pomocného slovesa (auxiliáru) je spíše sporadický; v duálových tvarech se auxiliár nevyskytuje vůbec. Převažuje tedy préteritum typu *kúpil* (MKT 114), *prodali a vzdali* (MKT 206), *držal jest* (MKT 315) před podobami *držela jest* (MKT 125), *zaručil jest* (MKT 669), *prodali jsú* (MKT 670), *zaplatil jest* (MKT 737), *byli sú* (MKT 741), *přijely jsú* (MKT 749) atd. Pomocné sloveso pro jednotné číslo bývá pouze ve tvaru *jest*, nikoliv *je* či *j'*, pro množné číslo se vyskytují jak podoby původní, s pobočnou slabikou se zachováním náslovného *j-* (*jsú*), tak – o něco méně často – podoby s odstraněnou pobočnou slabikou (*sú*). Nelze stanovit, že by některý z písařů jednoznačně preferoval (ne)užívání pomocných sloves v těchto tvarech. Podobná je situace i u pomocných sloves ve tvaru opisného pasiva přítomného času: *jest oznámeno a zapsáno* (MKT 86) × *přibito neb přivrtáno* (MKT 205).

87) Jan GEBAUER, *Historická mluvnice jazyka českého I. Hláskosloví*, Praha – Vídeň 1894, s. 501–502. – V edici MKT jsme tuto okrajovou změnu nezachovali, avšak na rukopisný zápis upozorňujeme na příslušném místě v poznámkách.

Pro MKT je charakteristické stručné vyjadřování pouze podstaty sdělení. Pro takové vyjadřování je velmi výhodné užívat přechodníky. V MKT se přechodníky vyskytují, avšak velmi omezeně: *Stala se plná úmluva, nic nepozostavujíc, skrzě ubrmany* (MKT 355), *Anna Kolkova a Kateřina, máte jejie, svolivše se jednostajně, prodaly a vzdaly* (MKT 447), *Fryml, maje moc od Šimónka, slovem jeho prodal a vzdal ten dóm* (MKT 457). Některé doklady dosvědčují, že náležitá distribuce přechodníkových tvarů nebyla písařům známa: *přišel Martin Žetec a Jan Otický před Mikulášě rychtáře ... oznamujíc* (MKT 336), *jsú prodali dvór v Polánce purkrechtním právem s tiem se vším, což k tomu dvoru příslušie, nic tu sobě nepozostavujíc* (MKT 670).

S požadavkem stručnosti při zachování srozumitelnosti a jednoznačnosti souvisí i užívání neslovesných větných konstrukcí, jako např.: *A k tomu včely Vaňka a Žalud mají spolu, jeden peň náklad spolu, zisk i ztráta spolu* (MKT 655), *Svatojřský úrok spolu máta dáti, žence spolu, mlatce spolu.* (MKT 708), *A ihned Pech stúpil a nic nemá s tú dědinú činiti, ale Ambrož* (MKT 727). V některých případech v textu edice do hranatých závorek doplňujeme nezapsaný výraz (často sloveso) pro lepší porozumění textu: *Alžběta Kočičkova prodala a vzdala dóm svůj za svobodný tak, jakož město za právo [má]* (MKT 562).

Výrazným rysem češtiny MKT je poměrně velký výskyt duálních tvarů, jak u sloves, tak u jmen. Tento rys dobře odráží charakter textu, v němž jsou vesměs popisovány aktivity dvou stran (prodávající a kupující), např. *jakž se umluvíta* (MKT 66), *máta oba osvoboditi* (MKT 193), *Vaněk sladovník směnila o domy s Jakubem pekařem* (MKT 195), *tě jitřě pospolu ležíta* (MKT 683) ad. Dvojné číslo se u substantiv objevuje s časovými a peněžními údaji: *ve dvú nedělí* (MKT 520), *po dvú letú* (MKT 1033), *dvě kopě* (MKT 123, 306), *obě kopě* (MKT 723), *tě 2 sex.* (MKT 780), ale i v dalších kontextech, v nichž se vyskytuje počet dva: *se dvěma koňoma* (MKT 171), *2 jitřě* (MKT 641), *obě straně* (MKT 749), *dvě zahradě* (MKT 817), *dvě krávě* (MKT 915) aj. Avšak i duálové tvary jsou na ústupu, jak o tom svědčí např. *záznam za dvě kopy* (MKT 294).

MKT na rozdíl od výše řečeného dokládá i tvary, které reflektují minulý stav a v běžném jazyce jsou nahrazovány tvary jinými (nástupnickými, variantními). Jedná se zejména o jmenné tvary adjektivních číslovek, které se vyskytují ve tvaru genitivu, např. při vyjádření množství po výrazu *pól* (*puol*) a před výrazem *kopa* (*sex.*) – *puol páty sex.* (MKT 156), *pól šestý kopy* (MKT 415), *pól čtvrtý sex.* (MKT 423), *pól páty kopy a pól patnáctý kopy* (MKT 506), *puol desátý kopy* (MKT 582). Nicméně i v těchto pozicích se může vyskytnout tvar složeného adjektiva – *pól druhé kopy* (MKT 405). Jmenné tvary adjektiva *veliký* se vyskytují ve spojení *Velika noc* – *na Veliku noc* (MKT 922), *o Velice noci* (MKT 1023).

Jako archaismus přetrvávající až do moderní doby hodnotíme výskyt nominativního tvaru substantiva ve funkci akuzativu u jména *kóň* (*kuoň*) – *zavdal na to Karták kóň* (MKT 49), *má jemu tu zuostaviti kuoň* (MKT 691), *Jindříšek frýmarčil s Jonášem o kóň* (MKT 730), *má Tříkrát Zlý přidati Jírovi kóň* (MKT 767) ad. – Starý akuzativ dokládá MKT

rovněž u datací svátkem světce, což zachycuje především písař č. 2 – *na každý svatý Jiří* (MKT 851), *na svatý Václav* (MKT 860), *na svatý Jakub* (MKT 862). Ostatní písaři se častěji kloní ke tvarům původně genitivním, tj. *na svatého Jakuba* (MKT 81), *na sv. Havla* (MKT 294) ap. U těchto datací kolísá užití lokálu a genitivu po výrazu *potom* (< *po tom*), přičemž písař č. 1 často zůstává u původní vazby s 6. pádem: *na svatého Jakuba ihned potom přištiem* (MKT 337), *na svatého Jiříe potom přištiem* (MKT 354), *na svatého Jiříe ihned potom přištiem* (MKT 357), *na svatého Havla ihned potom přištiem* (MKT 513), ale *na svatého Jakuba ihned potom přištieho ...*, *na svatého Havla opět potom přištieho* (MKT 403).

Ukazovací zájmeno *sen* (tj. ‚tento‘) je v 15. století již velmi málo frekventované. V MKT se toto zájmeno vyskytne dvakrát, je doplněno o enklitickou zdůrazňující částici *-ž* a vždy je vázáno v konstrukci určující lhůtu splátky dluhu: *potom o síž Vánociach ½ sex.*, *potom na síž svatý Jiří I sex. poslední* (MKT 272). Předpokládáme, že se jedná již o formálně i kontextově ustrnulý tvar.

Z pohledu slovtvorného zaujme vyšší výskyt desubstantiv rodu středního, která označují pomocí formantu *-iště* (< *-išče*) otevřený prostor⁸⁸ (*městiště*, *sedliště*), a zvláště pozemek vyhrazený pro určitý objekt (*stodolniště*, *dvořiště*, *mlýniště*) či pozemek okolo tohoto objektu (*rybniště*), např. *prodala sem mlýniště pod Ústím s rybništěm a se vším, což k tomu rybništi a mlýništi příslušie* (MKT 833).

Stručné zápisy o prodejkách a směnách neposkytují dostatečnou materiálovou bázi k výzkumu vyšších jazykových rovin, zejména skladby a stylu. Ke stylové rovině poznamenáme, že výsledná podoba textu je silně ovlivněna faktem, že se jedná o památku právně-správního charakteru. Stručnost a formulační opakovatelnost zápisů je jejím výrazným znakem. Tábořská kniha plnila naprosto jiné funkce, než je např. funkce estetická či zábavná, proto v ní nenacházíme jazykové jevy k těmto funkcím náležité – mj. expresivní (např. deminutiva) či jinak ozvláštňující jazykové prvky (např. neologismy, metafory, stylistické figury atp.). Naopak velmi příznačná je vrstva stylových prostředků, která text zařazuje k právníckému písemnictví. Jedná se zejména o bohatou terminologickou složku, sestávající z jednotlivých výrazů a z terminologických sousloví (obratů), např. *zasědětí úroky*, *zasědělý úrok*, *spadnutí na někoho*, *postúpiti dóm*, *propustiti*, *poručeti*, *hynúti*, *zavdati*, *umluviti se*, *vznaniti*, *svědčiti slovo od slova v túž moc a právo*, *uchovat v mieře*, *sahati na něco*, *beze lsti dáti* atd. Tento úvod k edici není vhodným místem pro podrobný a komplexní rozbor terminologie MKT, proto uvedeme jen několik příkladů pro ilustraci; některé terminologické výrazy jsme již citovali výše při nástinu procedur právních úkonů.

Jedním z klíčových výrazů je adjektivum *svobodný* a jeho slovtvorná čeleď. Majetek, který je předmětem prodeje či směny, je prodáván, předáván do vlastnictví a přijímán jinou

88) Arnošt LAMPRECHT – Dušan ŠLOSAR – Jaroslav BAUER, *Historická mluvnice češtiny*, Praha 1986, s. 266–267.

osobou za *svobodný*, tj. „nezatížený žádnými právními závazky a závadami“⁸⁹, někdy i s explicitním dodatkem, k jaké právní normě (resp. úzu) se případné závazky vztahují: *Petr lazebník prodal a vzdal láznu svú za svobodnú* (MKT 308), *to Kunáš zaplatil a přijal za svobodné* (MKT 700), *Matěj Máslo prodal a vzdal dóm svój za svobodný tak, jakož město za právo má, s tím právem, jakož sám držel* (MKT 920). V některých případech je upuštěno od shody adjektiva s řídicím substantivem a adjektivum je ve středním rodě: *Tóma kolář prodal dóm svój podlé chrámu Vítkovi pekaři za 6 sex. a za 10 gr. za svobodné* (MKT 215), *Švík také kónž za svobodné dal Bláznicovi* (MKT 680). Předložka *za* má v těchto obrazech způsobový význam „jako, jakožto“⁹⁰; již bylo řečeno výše, že písař č. 4 tuto předložku někdy vynechává. – Významově rovnocenným ke spojení „za svobodný“ se jeví být verbum *svoboditi*, tj. „postoupit majetek nezatížený právními závazky“: *Súdek má stráni svoboditi, tak, jakož Matějek držal* (MKT 199). *Svobodným* se majetek stává, když je *osvobozen*⁹¹ nebo *vysvobozen*⁹² od právních závazků: *má Huděj beze všie nesnázi Vaňkovi vzdáti a osvoboditi před úroky a čisto učiniti, jakož obyčej i právo* (MKT 670), *Šerek má Janovi řečenému Dieřenský tě jitřě vysvoboditi a vyčistiti tak, aby bylo k svému příslušenství čisto a svobodno před každým* (MKT 683). Z citovaných dokladů vyplývá, že synonymem k výrazům *svobodný*, *osvoboditi* ap., jsou výrazy *čistý*, *vyčistiti*, *očistiti*: *Vávra Bebtavý prodal lán dědiny ... za svobodné a čisté* (MKT 714), *jich budúcím to vysvobodil a očistil, jestliže by jim kto na to sahati chtěl* (MKT 833).

Další právnícké termíny se vztahují k adjektivu *mocný* s významem „pravomocný, právoplatný, oprávněný“⁹³. Toto adjektivum se vyskytuje zejména ve spojení s výrazem označujícím osobu disponující patřičným oprávněním – *Karták prodal dóm jakožto mocný poručník Matějov* (MKT 185), *Jan jirchář jest mocným hospodářem domu* (MKT 279), *leč by kto mocnú rukú sáhl* (MKT 665). Úkony spojené s prodejem ap. se uskutečňují *mocně*, tj. „pravomocně, právoplatně“⁹⁴ – *Bálková dala mocně a poručila dvořiště své* (MKT 125), *své ženě mocně všecko poručil* (MKT 464), *penieze mocně k Jankovi šly* (MKT 492) ad. Ve významu „pravomocně“ MKT dokládá i substantivum v instrumentále singuláru *mocí*: *Kateřina Mincieřova ... mocí prodává* (MKT 621). Jako terminologické synonymum ke slovu *mocně* můžeme označit výraz *nezmatečně*⁹⁵, tj. právoplatně a spojení *bez zmatku/zmatkóv* tj. „bez protiprávních postupů“ – *to jest Vicher vzdal za svobodné beze všech zmatkóv*,

89) Srov. Bohuslav Roučka – Vladimír Růžička, *Pracovní heslář Českého právněhistorického terminologického slovníku*, Praha 1975 (nepublikovaný strojopis), s. 564.

90) František Kopečný, *Etymologický slovník slovanských jazyků – Slova gramatická a zájmena. Sv. I, Předložky. Koncové partikule*, Praha 1973, s. 288.

91) *Staročeský slovník*, Praha 1968–2008, s. v. *osvoboditi* 3; dostupný také on-line ze stránek *Vokabuláře webového*, <http://vokabular.ujc.cas.cz>.

92) *Pracovní heslář*, dílo cit. v pozn. 89, s. 653.

93) *Tamtéž*, s. 309.

94) *Tamtéž*.

95) Srov. *Staročeský slovník*, dílo cit. v pozn. 91, s. v. *nezmatečný*; *Pracovní heslář*, dílo cit. v pozn. 89, s. 693.

jakož ta ves za právo má (MKT 79), postúpil domu svého ... mocně a nezmatečně (MKT 749), má Velek jemu svých jitr postúpiti mocně a bez zmatku (MKT 848).

Mimořádně důležitou okolností při postupování nemovitostí jsou termíny a lhůty. V MKT se nejčastěji objevuje termín *rok*⁹⁶, který udává lhůty k zaplacení ceny za nemovitost, lhůty k nastěhování a vystěhování původních majitelů atp. – *rok na svatého Jiří najprv příštíeho* (MKT 295), *to má plniti, když přietelé rok položíte* (MKT 662), *má Martin splniti na roky podepsané: na svatého Jiříe najprv příštíeho 10 sex. gr., na svatého Václava ihned potom příštíem 4 sex.* (MKT 751), *jestliže by těch peněz nevyplnil na rok svrchu psaný* (MKT 792). Tento význam přímo navazuje na výchozí etymologický význam ‚co je řečeno, dohodnuto‘⁹⁷ a je od něj odvozen dnes základní význam ‚doba 12 měsíců‘.

Do právnícké terminologie patří i několik sousloví, která vyjadřují peněžní záruku za dluh – velmi často se v zápisech vyskytuje obrat *peniezi peněz rukojmě*, který říká, že složené peníze jsou zárukou propadající při neplnění závazků věřiteli. V tomto obratu se udržuje archaická podoba nominativu plurálu *peniezi*, která je postupně, jak o tom ostatně svědčí i MKT, nahrazována lexikální formou původně akuzativu plurálu *penieze*.⁹⁸ Uvedená slova se vyskytují v textu tak často, že bývají nahrazována písařskou zkratkou. Výjimečně je obrat obměněn na: *peniezi sobě věrie samy* (MKT 73) a *peniež se samy umluvily* (MKT 382).

Formulace v zápisech obvykle definují i další podmínky převodu nemovitostí. U polností je to například informace o osetí (*Vácha má jemu zase postúpiti těch jiter s osetím* MKT 842). Prodává-li se stavba, v zápisech se píše, které movité věci v domě zůstanou a které nikoliv. Často zde nalézáme spojení *což (jest/nenie) přibito a přivrtáno: což přibito neb přivrtáno nenie, to má vzieti* (MKT 1005), *což přibito neb hřebíkem přivrtáno, to má Velek tu zóstaviti* (MKT 1038). Z hlediska tvaroslovného se v těchto formulacích vyskytují slovesa v trpném rodě, jak bylo uvedeno výše, avšak výjimečně se objeví i spojení sponového slovesa s adjektivem: *což jest přibitého a přivrtaného anebo přivázaného* (MKT 142).

Z neterminologické slovní zásoby je v MKT zákonitě zachyceno velké množství činitelských a konatelských jmen, která vystihují profese osob vstupujících do právních vztahů. Kromě dosud běžných názvů jako *švec, řezník, truhlář, pekař* nebo *sladovník* dokládá MKT i mnohé méně obvyklé výrazy⁹⁹, které často označují profese dnes již neznámé. Je však nutné poznamenat, že podrobná definice významu těchto pojmenování někdy není na základě MKT možná, neboť název profese se většinou vyskytuje pouze jako prvek iden-

96) *Pracovní heslář*, dílo cit. v pozn. 89, s. 498.

97) Jiří REJZEK, *Český etymologický slovník*, Praha 2004, s. 543.

98) Václav VÁŽNÝ, *Historická mluvnice česká II/1. Skloňování*, 2. vyd. Praha 1970, s. 11.

99) Doloženost výrazů posuzujeme podle staročeských slovníků a jazykových korpusů soustředěných na internetových stránkách *Vokabuláře webového*, srov. dílo cit. v pozn. 91, a podle interních kartoték oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR. Z historického hlediska k zaměstnání tábořského obyvatelstva do roku 1452 srov. F. ŠMAHEL, *Základy města*, s. 75–95, kde jsou uvedeny také odkazy na starší literaturu.

tifikující svého nositele. Jedná se např. o výraz *hliňák*, který označuje buď osobu, která kope hlínu, nebo osobu, která s hlínou nějak pracuje, např. obmazává hlínou stěny domu: *Jan hliňák prodal a vzdal svůj domek* (MKT 190). Obchodníka se solí označoval málo doložený výraz *slanař* (*Mareš slanař, řečený Očko* MKT 998). Výraz *túlař* sice označuje také poutníka a tuláka, avšak v MKT 545 a 563 jednoznačně znamená výrobce toulců. Podobně postčíhač Michal (MKT 973) nestříhal ovce, nýbrž upravoval a prodával sukno. Naopak kontext MKT dobře ilustruje význam dosud ojedinele doloženého staročeského názvu osoby *úkolník*; šlo o pracovníka zaměstnaného na splnění určitého úkolu: *toto sobě Kunáš ku pomoci vymluvil, což jest kolivěk diela zjednáno, tesaři les, zedníci kámen a jest jim co na to zavadáno, toho má Kunáš požití závdavku. Ale Kunáš má těm úkolníkóm ostatek doplatiti.* (MKT 948). V některých případech se změnila jen lexikální forma výrazu, avšak profese, i když v zanedbatelné míře, zůstala zachována. Stará čeština a MKT dokládá pojmenování výrobce ostruh *ostrožník* (MKT 318, 541); s využitím jiného slovtvorného formantu vzniklo dodnes existující slovo *ostruhář*. Některá jména profesí jsou přejímky z němčiny a časem byla v češtině nahrazena domácími či jinými výrazy, např. *špulěr* (MKT 221; ze středohornoněmeckého výrazu *spuler*) je ten, kdo vyrábí a navíjí nitě a provazy (později *tkadlec, přadlec* nebo *provazník*), *šrotěr* (MKT 521; ze středohornoněmeckého výrazu *schroter*) nakládal a rozvážel sudy s pivem či vínem. Zajímavým příkladem na pojmenování řemesla je *pivovar*. Lexém je běžně ve staré češtině doložen především s morfologickou charakteristikou mužského neživotného jména, avšak MKT jej dokládá i jako mužské jméno životné, tj. pojmenování řemeslníka vařícího pivo (*Ambrožovi pivovarovi* MKT 552). *Pivovar* je také dobrým příkladem variability pojmenování řemeslníků, která ve staré češtině existovala a na niž se najdou hojné příklady i v MKT; tam je táž osoba pojmenována několika výrazy – kromě zmíněného *pivovara* také jako *pivovarník* (*Ambrož pivovarník* MKT 936) a *pivovarský* (*Ambrožovi pivovarskému* MKT 940). V pramenech dosud nezachycené je pojmenování ženy *lojierka*, která se snad zabývala zpracováním a prodejem loje: *Máně ... vzdala městiště své v Ústí Anně lojierce* (MKT 760). Tento výraz, a ani jeho ekvivalent pro mužský rod, nemáme dosud v českém jazyce doložen; pro zpracovatele loje se řídce užívalo pojmenování *lojovník*.¹⁰⁰ V souvislosti s názvy profesí zmíníme problém, který vyvstává při editování textu rychtářského rejstříku. Vzhledem k omezeným kontextům pro nás nebylo možné vždy jednoznačně rozhodnout, kdy pojmenování představuje název profese, a tedy apelativní výraz psaný s malým počátečním písmenem, a kdy substantivum již plní funkci identifikace osoby, tj. vlastního jména (příjímí), které je třeba psát s velkým písmenem na počátku. Situace byla ještě složitější v případě ženských jmen, kde jsme kromě rozhodnutí, zda se jedná o název profese, či příjímí, řešili problém, zda

100) Srov. *Vokabulář webový*, dílo cit. v pozn. 91, s. v. *lojovník*.

je adjektivní ženské jméno ve tvaru přivlastňovacího jména, a tudíž s krátkým *-a* na konci slova, či ve tvaru složeného adjektiva zakončeného na dlouhé *-á*: *Matějova ostrožníkova Kateřina* (MKT 318) × *Sluková prodala brusnici* (MKT 107). Řešení, která jsme při přípravě edice MKT zvolili, jsou i s patřičným zdůvodněním uvedena v pasáži věnované edičním zásadám.

Co se týče vlastních jmen, MKT poskytuje velmi bohatý pramen pro jejich výzkum. Mimo jiná se zde vyskytují příjmy složená z více slovních základů. Například v zápise č. 1072 je uvedeno jméno *Jan Hustoles*, které je v témže zápise zkráceno na *Les: Jan Hustoles prodal a vzdal dóm svůj ... a má jemu [Vaňkovi truhláři] Les hned tu komoru dolejší uprázdiniti*. Další tábořský obyvatel byl jmenován jako *Tříkrát Zlý*, oficiální osobní jméno uvedeno není. Rovněž jeho jméno je v zápise zkráceno: *Tříkrát Zlý frajmarčil s Bielym Jírú o kóň ... A má Tříkrát Zlý přidati Bielému Jírovi 8 sex. na letnice najprv přístie. ... A jestliže by Bóh neuchoval Zlého, tehdy mají rukojmě na té dědině postihati* (MKT 767). Jistě na základě nějaké nemilé příhody získal soukeník Petr příjmy (či jen přezdívku?) *Dveře Osral: Petr súkenník Dveře Osral prodal dóm aneb miesto Sobětičského Mikulášovi zedníkovi* (MKT 579). Stejným slovesem, které ve staré češtině ještě nemá expresivní příznak, je motivováno jméno postřiháče *Vensrat* (nebo *Ven Srat*?): *Matějovi Vensratovi postřiháčovi* (MKT 950). Slovesná část tohoto jména je zřejmě ve tvaru supina, které vyžaduje zde nevyjádřené, avšak v hloubkové struktuře předpokládané sloveso pohybu (např. *jíti*).

Identifikace osob byla na Táboře možná i na základě vyjádření příbuzenských vztahů mezi obyvateli, proto v MKT nalézáme mnoho názvů označujících rodinné vazby. Kromě těch všeobecně známých a dodnes v českém jazyce existujících jsou to pojmenování někdy i s nejednoznačným významem, např. *deveř* (tj. švagr nebo zet), *zet* (tj. zet, švagr nebo tchán) nebo *bratran* (tj. bratranec z otcovy strany).

Slovní zásoba MKT je i přes jistou tematickou omezenost badatelsky velmi přínosná, a to nejen ke studiu terminologie, propriální soustavy či jiných specifických lexikálních oblastí. Nacházíme v ní pozoruhodné a někdy dosud nedoložené slovní jednotky patřící do běžného jazyka. Jako příklad uvedeme lexém *potekmo*, který se v knize vyskytuje jen dvakrát a pokaždé ho zapsal jiný pisar: *Švíková učinila směnu o duom s Maníkem tak, že potekmo postúpila svého domu Maníkovi a Maník svého postúpil jie* (MKT 316), *Černoch barvieř směníl o zahradu s Mikulášem Chrústkem, také o zahradu, podlé Němcovy s Rynku, a to sobě oba potekmo vzdala za svobodné* (MKT 702). Jedná se o adverbium utvořené podobně jako ve staročeštině doložená příslovce *poletmo* či *pošepmo*, a to od slovesa *téci* v přeneseném významu ‚plynout, postupovat‘. Adverbium vyjadřuje, že děj směny se dál postupně, po uskutečnění prvního kroku se teprve přistoupilo k dalšímu; význam tedy definujeme jako ‚posléze, pak, v návaznosti na něco‘.¹⁰¹

101) Za rady při interpretaci formy a významu výrazu *potekmo* děkujeme kolegyni Miladě Homolkové.

MKT zahrnuje češtinu zhruba jednoho dvacetiletí. Pro vývoj jazyka je to období krátké i dlouhé. Z perspektivy vývoje současné češtiny je dvacetileté období krátké a žádné dramatické změny se v něm ani neočekávají. Z hlediska češtiny první poloviny 15. století se však jedná o dostatečně dlouhou dobu na to, aby se v jazyce odrazil dynamický vývoj, který je stále ještě velmi zřetelný, i když už ne tak silný jako ve století předchozím. Výše uvedené řádky ilustrují proměny a neustálenost všech jazykových rovin – od grafiky a ortografie přes hláskosloví, tvarosloví až k lexiku, které nejvíce a nejzřetelněji reaguje na proměny ve společnosti. Neustálenost a variabilita je v češtině MKT stále přítomná a postihuje i jazykovou oblast, na niž je v synchronním jazyce kladen požadavek ustálenosti a neměnnosti, tj. terminologii. MKT je pro výzkum nejstarší terminologie městského práva a městské správy mimořádně důležitým pramenem, v němž pozorujeme zrod a postupný vývoj této části české slovní zásoby, který je ve znamení variability jednoslovných i víceslovných pojmenování, synonymních řad či metaforických a metonymických významových posunů. Vedle terminologie poskytuje MKT bohatý materiál k výzkumům na poli onomastiky, tj. k výzkumům stavu a proměn osobních a místních jmen vážících se k místu, které v 15. století hrálo v českých zemích zásadní úlohu.

Ediční zásady

Obecné poznámky

Městskou knihu tábořskou vydáváme podle rukopisu, který je pod signaturou AMT kniha č. 132 uložen v Státním okresním archivu v Táboře. Zatímco v průběhu práce na edici jsme pracovali s fotokopii rukopisu, v závěrečné fázi jsme přepis textu kontrolovali s originálem. Editovaný text jsme rovněž srovnávali s opisem MKT, o němž byla řeč výše.

V naší edici užíváme tyto typy závorek: špičatými závorkami < > je ohraničen text, který je v rukopise škrtnutý, mřežovaný v případech, že zaznamenaný závazek byl již splněn. Hranaté závorky [] slouží pro editorovy doplňky. Vkládáme do nich dodané číslování záznamů a novodobou dataci jednotlivých zápisů, v níž k označení měsíce užíváme římských číslic, neboť tak nedojde k nechtěné záměně s jinými číselnými (např. měnovými) údaji. V hranatých závorkách také na některých místech edice doplňujeme jména aktérů či další výrazy, jejichž uvedením se zvýší přehlednost a jednoznačnost zápisu. Dále do závorek zapisujeme předložku vynechanou před slovem začínajícím na písmeno shodné s předložkou (*Margeta i [s] svými sirotky* MKT 147) a také část výrazu, kterou nebylo možné bez pochybností přečíst; v těchto případech do závorky umísťujeme ještě otazník. V závorkách může být umístěno upozornění [sic] v případech, že formulace je z obsahového či jazykového hlediska neočekávaná či interpretačně sporná, avšak kdy z různých důvodů nepovažujeme zápis za vhodný pro emendaci.

MKT obsahuje trojí novodobé stránkování. V edici citujeme čísla stran podle nejnižšího z nich, které je umístěno ve vnějším horním rohu. Přípisy či glosy na stranách rukopisu jsou uvedeny dle jejich charakteru buď přímo v hlavním textu, nebo v poznámkovém aparátu na konci příslušné stránky.

V záhlaví stran rukopisu jsou někdy uvedeny roky, k nimž se zápisy vztahují, a jména rychtářů. Tyto informace, které mají v počáteční části MKT charakter živého záhlaví, umísťujeme na patřičná místa do souvislého textu.

V poznámkách na konci stránek uvádíme komentář a vysvětlivky k edici. S písmenným indexem je zachycen komentář ke kritice textu, odkazy mezi jednotlivými záznamy a další informace. Před grafickou značkou] je umístěn text edice, za značkou] text v transliterovaném znění rukopisu; *kurziva* je zde určena pro komentáře editora. V těchto poznámkách je umístěn textověkritický aparát, tj. především upozornění na písařovy chyby, škrty, vpisky atp., a další poznámky týkající se textu a jeho struktury. Nezachycujeme zde případy, kdy písař omylem zapsal jiné písmeno či několik písmen, posléze si chybu sám uvědomil a škrtem opravil. Upozorňujeme však na rozsáhlejší škrty (např. jednoho či více slov), které mohou prozrazovat dodatečné informace o písařově práci a úvahách nad formulací a stylizací konkrétního zápisu.

Za textověkritickým aparátem následují věcné poznámky k textu edice, které jsou uvozeny číslem záznamu v hranatých závorkách. Do věcných poznámek jsou zařazeny odkazy na záznamy, které již byly buď vydány (většina zápisů ve vztahu k Sezimovu Ústí), nebo částečně využity v předchozím bádání. Řada osob uvedených v MKT rovněž vystupuje v listinách a listech tábořské obce a rožmberské kanceláře. Pokud bylo možné tyto osoby s vysokou pravděpodobností ztotožnit, uvádíme odkaz na příslušnou edici. Přihlížíme rovněž k nejednoznačným či sporným názvům lokalit, naopak opomíjíme odkazy na pouhé seznamy uvedených lokalit u J. Macka¹⁰² a u F. Šmahela¹⁰³.

Ediční zásady pro český jazyk

Češtinu MKT vydáváme v transkripci, tj. v přepise do novočeského pravopisného systému, přičemž respektujeme specifické rysy staré češtiny. Při transkripci se v zásadě přidržíme obecně přijímaných pravidel pro přepis staročeských textů.¹⁰⁴ Zachováváme zápis, který odráží dynamické rysy dobové češtiny, např. zachycení hlásky *ó* i její nástup-

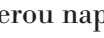
102) J. MACEK, *Tábor I*, příloha II, s. 403–409.

103) F. ŠMAHEL, *Základy města*, s. 103–107.

104) Např. Jiří DAŇHELKA, *Směrnice pro vydávání starších českých textů*, Husitský Tábor 8, 1985, s. 285–301, transkripční pravidla ve *Výboru z české literatury od počátků po dobu Husovu*. Praha 1957, s. 25–35 a ve *Výboru z české literatury husitské doby I*. Praha 1963, s. 31–41.

nické varianty diftongu *uo*, postupnou ztrátu jotace ($\check{e} > e$) v krátkých slabikách, asimilace souhlásek atp. Vzhledem ke skutečnosti, že městskou knihu zapisovalo několik písařů v rozmezí dvou desítek let, podoba jazyka se proměňovala a záznam stejných jazykových jevů a slov může v edici kolísat. Nejednotnost tedy není způsobena naší nedbalou či nedůslednou transkripcí, nýbrž snahou o věrné zachycení jazykového vývoje, případně i individuálních vlastností a schopností písařů (např. psaní *súkenník* × *súkeník*; *dóm* × *duom*; *u Předměstie* × *u Předměstí*; *na sv. Havel* × *na sv. Havla*; *Črnoch* × *Černoch*; *držal* × *držel*; *svatojirský* × *svotojirský* – u téhož písaře, atp.).

K emendaci textu přistupujeme jen v nezpochybnitelných případech; pokud je text zachycen ve formě, kterou neočekáváme a která může poskytovat prostor pro odlišný výklad, text neemendujeme, ale na nezvyklé znění poukazujeme v hranatých závorkách poznámkou [sic]. Zvláštní poznámku dále věnujeme těm hláskovým a grafickým jevům, které mohou působit při transkripci problémy či u nichž nemusí existovat jednoznačně správné řešení.

Běžné písařské zkratky rozepisujeme bez upozornění (*gt* > *jest*; *gem*^v = *jemu*; *t.* = *točís* atp.). Zkratku označující sexagenu, kopy () zapisujeme zkratkou *sex.*, zkratku označující groše () zapisujeme zkratkou *gr.* Tuto zkratku nerozepisujeme ani v případech, kdy by plný výraz byl stylisticky vhodnější, neboť vzhledem k hláskovému a tvarovému kolísání ve staré češtině zkratku nelze nepochybně správně rozepsat. Ponecháváme tedy např. *pětmezcieta gr. má Petřec ... přidati*; *na hotový gr. beze všech zmatkóv* ap. Často používanou víceslovnou zkratku, kterou např. písař č. 1 zapisuje takto *peně*, rozepisujeme *peniezi peněz rukojmě*. Pokud je v rukopise zkratka rozepsána, transkribujeme ji v souladu se zápisem (např. *penieze peněz rukojmě*). Variantnost zápisu je způsobena hláskovým a tvaroslovným vývojem lexému *peniez*. Zkratku *s.* rozepisujeme odpovídající novočeskou zkratkou *sv.*; zkrácené adjektivum *S*^o rozepisujeme jako *svatého*.

Interpunkce není v rukopise spolehlivě značena, proto ji doplňujeme podle smyslu a podle pravidel současného pravopisu.

Problematickým jevem je psaní velkých písmen (u vlastních jmen). Jednoznačná identifikace vlastních jmen osobních i místních je obtížná, neboť propriální slovní zásoba se vyvíjí odlišně od apelativní a propria mohou být v lexikální formě, která je hůře odhalitelná. V mnohých případech si nejsme jisti, zda jméno interpretujeme správně (např. co se týče vokalické kvantity, odlišení písmene s diakritikou a bez ní – např. *C* a *Č* atp.). Jména osob se v městské knize táborské vyskytují zejména jako jednoslovná oficiální jména (*Petr*), ale také jako víceslovná jména, která přesněji identifikují nositele. Základní způsob tvoření víceslovného jména je oficiální jméno a příjímí či přezdívka, přičemž zejména příjímí a přezdívka vykazují neustálenost a proměnlivost. V textu tato jména nesjednocujeme a ponecháváme jejich variabilitu, která odráží přechod proměnlivých příjímí v ustálená příjmení.

S velkým písmenem píšeme příjímí a přezdívky utvořené od názvů měst a lokalit (*Matěj Hradecký*) nebo motivované tělesným či duševním znakem nositele atp. (*Němec*

Hubatý; Vaněk Bosák). Adjektiva *starý* a *mladý* ve spojení s osobním jménem píšeme s malým počátečním písmenem, protože nelze rozlišit, kdy se z adjektiva stává součást příjmi. Pojí-li se osobní jméno s výrazem doplňujícím (sociálně zařazujícím), kterým je především název profese či povolání, píšeme tento výraz s malým počátečním písmenem (*Petr kovář*). Velké písmeno píšeme u názvu profese v těch případech, kdy je kromě výskytu s osobním jménem zachyceno k pojmenování stejné osoby i samostatně (*Jakub Mincěř prodal domek ... Káči... A Káče Mincěřovi zaplatila MKT 158*). – Městská kniha často uvádí ženská vlastní jména ve struktuře oficiální jméno + příjmi ve tvaru přivlastňovacího adjektiva utvořeného od jména příbuzného, zejména manžela či otce (*Markleta Rohovcova*). V těchto spojeních tedy píšeme zakončení *-ova*, i když v rukopise není vokalická kvantita značena a formant nelze vizuálně odlišit od zakončení *-ová*. Pokud se ovšem v zápise vyskytne pouze adjektivní forma ženského příjmi, chápeme ji jako adjektivum složené, které vyjadřuje, že posesivní vztah mezi nositelkou jména a mužským příbuzným byl již oslaben; přepisujeme tedy např. *Rychtařková*. – S velkým počátečním písmenem píšeme názvy (městských) lokalit, které považujeme za vlastní jména, neboť jednoznačně identifikují daný prostor (např. *Předměstie, Podměstie, Rynek*). Za vlastní jméno považujeme rovněž označení domů podle vlastníků (např. *dóm Kabátovský, dóm Svatoňovský*). – Velké písmeno píšeme u výrazů (*Pán*) *Bóh/Buoh*.

Diskutabilní je i interpretace hranice slov. Spojku *-li* píšeme vzhledem k jejímu charakteru ve staré češtině zvlášť, bez spojovníku. Jako spřežky předložky a adjektiva chápeme výrazy *nadepsaný, podepsaný* atp. a píšeme je tedy dohromady. Spojení adverbia a adjektiva (*v*)*dole (na)psaný, svrchu psaný* však interpretujeme jako dvě slova, tudíž je píšeme zvlášť.

Délka vokálů není v rukopise až na výjimky nikterak značena, proto ji doplňujeme podle předpokládané kvantity vokálů v češtině první poloviny 15. století. O zakončení ženských příjmi na *-ova/-ová* viz výše odstavec o vlastních jménech.

Jotace v krátkých slabikách (ě) již neodráží výchozí jazykový stav. Přetrvává v některých případech i v pozicích, v nichž v nové češtině již není, avšak vyskytuje se i tzv. nenáležitá, nadbytečná jotace (zvlášť u písaře č. 1). To svědčí o tom, že v živém jazyce již jotace ustupuje, není vyslovována a písař se při psaní nemůže opřít o svou jazykovou zkušenost. Jotaci, která je v rukopisu zachycena, avšak nemá historické oprávnění (např. **žě, *rychtářem, *všěcko*), odstraňujeme a na zásah do pramenného textu upozorňujeme v poznámce na konci stránky. Jotaci v náležitých pozicích ponecháváme, i když se již jedná o jazykový anachronismus. – Jotace v dlouhých slabikách je zaznamenána spolehlivěji, tzv. nadbytečná jotace se vyskytuje sporadicky (**v Předměstie*, lok. sg.). Rovněž tuto jotaci odstraňujeme s upozorněním v textověkritickém komentáři.

V transkripci zachováváme tzv. gramatickou shodu podmětu s přísudkem, nikoliv shodu logickou (podle životnosti). Píšeme tedy např. *jestliže by kteří úroci byli zasedě-*

ni (MKT 682); v obratech s archaickým tvarem *peniezi* píšeme shodu podle neživotnosti (*ty peniezi mají býti plněny* MKT 907).

Zachováváme asimilaci souhlásek, jak je naznačena v rukopise, neboť ji považujeme za hláskový jev, který v době vzniku MKT v jazyce probíhal (např. *oba z dobrú volí a z dobrým rozmyslem* MKT 147; *s Piesku* MKT 162). – Bez upozornění odstraňujeme aspirované hlásky (Mathiey > *Matěj*; Dorotha > *Dorota*).

Římské číslice označující množství nebo sumy přepisujeme číslicemi arabskými.

Ediční zásady pro latinský jazyk

Přepis latiny se řídí především nepublikovaným článkem Bohumila RYBY *Pravidla pro transkripci latinských literárních rukopisných textů* a statí Anežky VIDMANOVÉ *K vydávání latinských textů české provenience ze 14. a 15. století*, Husitský Tábor 1985, s. 271–283.

V označení letopočtů ponecháváme římské číslice. U označení dnů a měnových a jiných měrných jednotek užíváme číslice arabské (např. *feria 5a, feria 6ta, 3 sex., 15 gr.*).

Alena M. Černá a František Šmahel